

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

CUID, December 2017, 21 (3): 1497-1533

**Kur'ân Eğitiminde Manzûm Tecvid Geleneği:
Cemzûrî ve Tuhfetü'l-Etfâl Adlı Manzûm Eseri**

*Poetical Tajwîd in the Education of the Qur'ân:
Jamzûrî and His Work Tuhfat al-Atfâl*

Recep Koyuncu

Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Kur'ânı Kerîm Okuma ve Kıraat İlimi Anabilim Dalı
Assistant Professor, University of Necmettin Erbakan, Faculty of Theology, Department of
Reading the Qur'an and Qiraat Science.

Konya, Turkey

rkoyuncu@gmail.com

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0003-0264-5956>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 06 Nisan/April 2017

Kabul Tarihi / Accepted: 27 Ağustos/August 2017

Yayın Tarihi / Published: 15 Aralık/December 2017

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Cilt / Volume: 21 **Sayı / Issue:** 3 **Sayfa / Pages:** 1497-1533

DOI: <https://doi.org/10.18505/cuid.304374>

Atıf/Cite as: Koyuncu, Recep. "Kur'ân Eğitiminde Manzûm Tecvid Geleneği: Cemzûrî ve Tuhfetü'l-Etfâl Adlı Manzûm Eseri-Poetical Tajwîd in the Education of the Qur'ân: Jamzûrî and His Work Tuhfat al-Atfâl". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 21, no. 3 (Aralık/December 2017): 1497-1533. doi: 10.18505/cuid.304374.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/cuid>

Copyright © Published by Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi-Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

For Permissions: ilahiyat.dergi@cumhuriyet.edu.tr

**Kur'ān Eğitiminde Manzûm Tecvid Geleneği: Cemzûrî ve Tuhfetü'l-Etfâl
Adlı Manzûm Eseri**

Öz: Tecvide dair ilk manzûm eserin Ebû Müzâhim Mûsâ b. Ubeydullâh el-Hâkânî'ye (ö. 325/937) ait olduğu bilinmektedir. Sonrasında kıraat alanında otorite olan ve *Mukaddime* adlı manzûmenin müellifi İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) karşımıza çıkmaktadır. İbnü'l-Cezerî sonrasında ise özellikle Arap coğrafyasında Kur'ān eğitiminde yaygın olarak okutulan Süleyman el-Cemzûrî'nin (d. 1160/ö.?) *Tuhfetü'l-Etfâl* adlı manzûm eserini görmekteyiz. Bu makale Hicrî XII. asırda yazılıp günümüzde de önemini koruyan ve Kur'ān eğitimine ilişkin Arap âleminde özellikle mübtedîlere yönelik okutulan hatta ezberletilen Cemzûrî'nin tecvide dair *Tuhfetü'l-Etfâl* adlı manzûmesini konu edinmektedir. Bu çalışma söz konusu manzûmeyi ve yine eserin müellifi tarafından manzûmeye yapılan *Fethu'l-Akfâl* adlı şerh üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tecvîd, Manzûme, Cemzûrî, Tuhfetü'l-Atfâl, Fethu'l-Akfâl.

**Poetical Tajwīd in the Education of the Qur'ān: Jamzûrî and His Work
Tuḥfat al-Aṭfāl**

Abstract: The first known work on tajwīd is written by Abu Muhammad Musa b. Ubeydillâh al-Khaqanî (d. 325/937). Afterwards, the distinct authority in Qur'an recitation Ibn al-Jazarî (d. 833/1429) emerged with his work *al-Muqaddimah*. After Ibn al-Jazarî, we see the poetic work called *Tuḥfat al-Aṭfāl* by Sulaymān al-Jamzûrî (d. ?) which is widely studied for Qur'anic education (tajwīd) especially in the Arabian geography. This article deals with *Tuḥfat al-Aṭfāl*, a work despite authored in the 12th century, still holds its importance today. It was a poetical textbook regarding the education of the Qur'an in the Arab world and was memorized by students. The aim of this study is to examine this poetical text and also the commentary (*Fath al-Aqfāl*) written by the author himself.

Keywords: Tajwīd, Poetical text, Jamzûrî, Tuḥfat al-Aṭfāl, Fath al-Aqfāl.

SUMMARY

Arabic letters as well as their articulation-places and features have been explored and examined by the Arab philologists and the scholars of the *Qirāah*.

In consequence, before the *tajwîd* evolved into an independent Qur'ânic discipline, some topics of the *tajwîd* had taken their place in the literature of Arabic grammar and the *Qirâah*. The *tajwîd* evolved into an independent Qur'ânic discipline through the works composed by the Qur'ânic scholars who lived in the second half of the third century and the first half of the fourth century after Hijrah. A cursory glance at the *tajwîd* literature shows that some of these books were written in verse. The fact that the literature in verse helped the students study and even memorize the subjects of the *tajwîd* played an important role in composing such works in verse in the field.

The earliest work produced in the field of the *tajwîd* is an in-verse book known as *al-Qaşidah al- Khâqâniyyah* by Abû Muzâḥim Mûsâ bin 'Ubaydillâh al-Khâqânî (d. 325/937). Again, *al-Muqaddimah*, which was composed by one of the most authoritative scholars of the *Qirâah*, Ibn al-Jazarî (d. 833/1429), and has been one of the most frequently studied textbooks by the students of the *tajwîd*, is also a *tajwîd* textbook written in verse. As a continuation of such works, al-al-Jamzûrî's *Tuhfat al-Atfâl*, which was composed in the twelfth century after Hijrah and has been one of the most studied texts by the students in the Arab countries in modern times, is also important. This article is intended to examine the *Tuhfat al-Atfâl* through the *Fatḥ al-Aqfâl*, a work that al-Jamzûrî himself composed as a commentary upon the former, investigating the significance and distinguishing features of the work.

We do not have much biographical information about al-Jamzûrî, who was born in 1160 after Hijrah in Jamzûr, a town located four miles away from Ṭanṭa, Egypt. The exact date of his death is not known. However, in consideration of the *Tuhfat al-Atfâl*'s date of composition 1198 after Hijrah, one can say that he passed away after that time. As a follower of the Shâfi'î school, al-Jamzûrî studied with a number of scholars, the most famous of whom is 'Alî bin Aḥmad al-Mîhî, whose mention occurs in the *Tuhfat al-Atfâl*. This scholar in turn studied with thousands of great scholars in Ṭanṭa.

The following are some of al-Jamzûrî's works which have come down to us and have been considered one of reference books in the field:

1500 | Koyuncu, Recep. Poetical Tajwīd in the Education of the Qur'ān ...

---

1. *Tuḥfat al-Aṭfāl bi Tajwīd al-Qur'ān*: Al-Jamzūrī composed this book in verse in order to teach the children the subjects of the *tajwīd* that he studied with his teacher al-Mihī.

2. *Feth al-Aqfāl bi Sharḥi Tuḥfat al-Aṭfāl*: This is his commentary on his own in-verse *Tuḥfat al-Aṭfāl*.

3. *Al-Fath al-Raḥmānī Sharḥu Kanz al-Ma'ānī bi Tahrīri Ḥirz al-Amānī fī al-Qirāah*. This is an annotation by our author on *Kanz al-Ma'ānī*, which is a commentary by Jābarī (d. 732/1332) on the *Ḥirz al-Amānī*, known also as *Lāmiyyah*, a work in verse by Shāṭibī (d. 590/1194).

4. *Manzūma fī Qirāati Warsh*: This work analyzes the *Azraq* version of the *Warsh* narration, and is registered in the Cairo Dār al-Kutub al-Miṣriyyah Library, no 615.

The first printed edition of the *Tuḥfat al-Aṭfāl* was done by Maṭba'at al-Sharaf in 1308 after Hijra, in Egypt. The work, including its prologue and epilogue, consists of 10 chapters and 61 verses in totality.

Our considerations about this work in verse by Sulaymān al-Jamzūrī are as the following:

After saying the praise of God (*ḥamdalah*) and evoking mercy and peace upon the Prophet Muḥammad (*ṣalwalah*) in the epilogue, the book speaks briefly of its contents, which are in order: *al-tanwīn* or *al-nūn al-sākinah*, the states of *al-mīm al-sākinah*, “*aliflām*” and “*lām al-fi'l*”, *idghām al-mithlayn*, *idghām al-mutaqāribayn*, types and rulings of *al-madd*. On the other hand, the book does not include a discussion of the articulation-places and features of the letters. One may explain this as because the book targets as its readers the new beginner students of the Qur'ān and thus aims at providing a brief explanation of the *tajwīd* topics. The *tajwīd* literature gives priority to such topics as the definition and importance of the *tajwīd*, merits of the recitation of the Qur'ān, and the articulation-places and features of the letters. This order is most likely to be formed in accordance with the systematic he took from his teacher whom he mentions at the beginning of the prologue.

One may observe that the *Tuḥfat al-Aṭfāl* is an essential textbook for the new beginners of the Qur'ān studies in the contemporary Arab world. Again in this context, this book is important in that it is one of the books written in verse

that have been studied and memorized with certification and authorization by the students of the *Tajwîd* and the *Qirāah*. Of similar books in verse, one can mention in order *al-Shāḥibiyyah*, *Ṭayyibat al-Nashr*, *Muqaddimat al-Jazarī*, and *Tuḥfat al-Atfāl*. What is interesting in this context is the fact that some of the commentaries on the *Tuḥfat al-Atfāl* are considered together with the *Muqaddimat al-Jazarī*, which has been studied more by the advanced students of the *Qirāah*. This shows the fact that both works in verse are quite important in the education of the Qur'ân.

One can say that the *Tuḥfat al-Atfāl* adopts a brief, clear and easy-going style in explaining the topics, a fact which contributed to the easily memorization of the text. As a result, this text is widely studied and memorized in the Arab countries. One should state that the work is successful in terms of language, style and rhyme. This adds a phonetical beauty to the work. In conclusion, this is an important work in the in-verse literature of the *tajwîd* in that it briefly and clearly discusses an important part, if not all, of the subjects of the *tajwîd*.

GİRİŞ

Kur'ân'ı Kerîm, Allah katından lafız ve mana bütünlüğü içerisinde inen, son ve mükemmel bir kitap olarak günümüze kadar gelen ve başka hiçbir kitaba da nasip olamayacak mükemmel bir kelami yapıya sahip yegâne ilahî kitaptır. Bu mükemmel yapının korunmuşluğu da kıyamete kadar tekeffül edilmiştir.¹ Bu yüce kitabın nüzülü ile birlikte eğitim süreci de başlamış olup bu hususta akla gelenlerden biri tecvid ilmidir.

Tecvid ilminin konusunu oluşturan harflerle bunların mahreç ve sıfatları Arap diltleriyle kıraat âlimlerinin ilgi alanına girdiğinden onlar tarafından işlenmiş, tecvid müstakil bir ilim haline gelmeden önce bazı tecvid konuları Arapça dilbilgisi ve kıraat kitaplarında ele alınmıştır. Tecvidin müstakil bir ilim haline gelmesi Hicrî III. yüzyılın yarısı ile IV. yüzyılın ilk yarısında yaşayan âlimlerin yazdığı eserlerle gerçekleştiği görülmektedir.²

---

¹ el-Hicr 15/9.

² Husarî, Ravza Cemal, *el-Menhelü'l-Müfîd fi usûli'l-kıraati ve't-tecvîd* (Beirut: Dâru'l-Kelimu't-Tayyib 2005) 39.

Tecvid alanında telif edilen eserlere bakıldığında bunların bir kısmının nesir bir kısmının da manzûm olarak ortaya konulduğu görülmektedir. Bu eserlerin manzûm olarak kaleme alınmasında, alana dair bilgilerin öğrenci tarafından kolay bir şekilde öğrenilmesi ve hatta hıfzedilebilmesinin rolü büyüktür.

Bu bağlamda, tarihte ilk tecvid çalışması olarak bilinen Ebû Müzâhim Mûsâ b. Ubeydillâh el-Hâkânî'ye (ö. 325/937) ait olan *Kaside-i Hâkânî* adlı çalışma bir manzûmedir. Yine kıraat tedrisatında bulunan talebelerin okumakta olduğu kıraat alanında otorite olan İbnü'l-Cezerî'ye (ö. 833/1429) ait *Mukaddime* adlı çalışma da manzûm bir tecviddir. Bu çalışmaların devamı niteliğinde, hicrî on ikinci yüzyılda telif edilen ve günümüzde özellikle Arap ülkelerinde oldukça yaygın olarak takip edilen Cemzûrî'nin *Tuhfetü'l-Etfâl* adlı çalışması karşımıza çıkmaktadır. Bu makalede *Tuhfetü'l-Etfâl* adlı manzûme, öncelikle müellifin kendi şerhi olan *Fethu'l-Akfâl* adlı eser üzerinden incelemeye alınacak, eserin alanındaki yeri, önemi ve çalışmayı diğerlerinden farklı kılan özellikler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunun yanı sıra eser üzerine yapılan diğer şerhlere de atıfta bulunulacaktır.

1. TECVİD İLMİ ve MANZÛM TECVİD GELENEĞİ

Tecvîd kelimesi (تجد) kökünden “tef'il” vezninde masdar olup sözlükte, “Herhangi bir şeyi güzel ve iyi yapmak, herhangi bir konuda en güzeli gerçekleştirmek için uğraşmak ve süslemek” gibi anlamlara gelir.³

Tecvîd ilmi istilahta ise:

“Tecvîd, öyle bir meleke öyle bir kabiliyet ki, onunla insan, her bir harfe lâzım olan hakkını ve müstehakkını vermeye kâdir olur.”⁴

veya: ملكة يقتدر بما على إعطاء كل حرف حقه ومستحقها

“Tecvid ilmi, her harfe hakkını [lâzımî sıfatlar] ve müstehakkını [arızî sıfatlar] verebilme yeteneğini sağlayan bilim dalıdır”⁵ şeklinde tanımlanmıştır.⁶

³ Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luga ve sihâhi'l-'Arabîyye* (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, ts.), 2: 462; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, ts), 3: 135; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.), 3: 327; Cürcânî, *Kitâbü't-Ta'rifât*, thk. Muhammed Abdurrahman Mer'aşî (İstanbul: Dâru'n-Nefâis, 1992), 114.

⁴ Birgivî, *Dürr-i Yetîm* (İstanbul: Mektebe-i Amire, 1280), 2.

⁵ Sıtkı Güllü, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmî* (İstanbul: Huzur Yay., 2005), 9.

Diğer yandan son dönem araştırmacılarından Husarî ise, Kur'ân harflerini ve kelimelerini en muhkem, doğru bir şekilde ifade etmek; lafızları güzelleştirme mübalağa etmek ve fasih bir şekilde hoş bir tavır ve üslupla Kur'ân'ı tilavet etmektir, şeklinde tanımlamıştır.⁷

İbnü'l-Cezerî, tecvîdi harflerin lâzımî ve arızî sıfatlarının hakkını vererek, her bir harfi kendi mahrecinden çıkararak, aynı üslup ve ölçüde, zorlamadan ve aşırılığa kaçmadan hoş bir şekilde okumaktır, şeklinde tarif ettikten sonra, tecvidi tilavetin süsü, kıraatin zîneti olarak ifade etmiştir.⁸

Tecvidin konusu Kur'ân harfleridir. Bu ilim Kur'ân harflerini zat ve sıfatlarına uygun, ihfâ, izhâr, iklâb ve idğamlara riayet ederek okumanın yanında kelimeleri delalet ettikleri manalarına uygun şekilde, kelimeleri birbirinden tefrik etmek suretiyle vurgulu bir şekilde, cümle ve ayetleri de manalarına uygun olarak okumayı konu edinmektedir.⁹ Tecvidin gayesi ise Kur'ân kelimelerinin telaffuz keyfiyetlerini Hz. Peygamber'den alındığı şekliyle muhafaza ederek Kur'ân tilavetinde hata yapılmasını önlemektir.¹⁰

İslâmî ilimlere dair eserlerin telifine bakıldığında bunların bir kısmının nesir şeklinde kaleme alındığını bir kısmının da manzûm olarak telif edildiğini görmekteyiz. Muhtasar olmanın yanında zengin içeriğe sahip olan bu tarz çalışmalar aynı zamanda söz konusu alana vukûfiyetin bir yansıması olarak görülmektedir. İlmî eserlere ilişkin manzûm telifat geleneğinin erken dönemlerde başladığını görmekteyiz. Bu eserlerin manzûm olarak kaleme alınmalarının en önemli nedeni olarak, alana dair bilgilerin öğrenci tarafından kolay bir şekilde öğrenilmesi buna ilaveten zihinlerde kalıcı olmasının amaçlandığını söylemek mümkün-

⁶ Tecvid ile alakalı diğer tanımlamalar için bk. Nihat Temel, *Kıraât ve Tecvid İstihlaları* (İstanbul, İFAV, 2009), 130; Ali Öge, *Kur'ân Bilgisi* (Konya: Kitap Dünyası, 2014), 135;

⁷ Husarî, *Ahkâm-u kırâeti'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'l Beşâiru'l-İslamiyye, 2006), 17.

⁸ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî İlmî't-Tecvîd*, thk. Ganim Gaddûrî Hamed (Beyrut, Müessesetu'r-Risale, 1986) 59.

⁹ Ali Rıza Sağman, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi* (İstanbul: 1955), 5.

¹⁰ Muhammed Mekkî Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî 'ilmi't-tecvîd*, thk. Muhammed Ali ed-Dabbâğ (Mısır: Matbaa Bâbi'l-Halebî, 1349/1970), 7.

dür. Bu sebepten söz konusu çalışmaların genellikle ezberlenilmesi için hazırlanmış metinler olduğunu vurgulamakta yarar vardır.¹¹

Tecvid alanında ilk eserin müellifi Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'dır (ö. 224/838). İlk manzûm tecvidin ise Ebû Müzâhim Mûsâ b. Ubeydillâh el-Hâkânî'ye (ö. 325/937) ait olduğu bilinmektedir.¹² Hâkânî tarafından hazırlanan *el-Kasidetü'l-Hâkânîyye* adlı bu eser 51 beyitten oluşan bir manzûmedir.¹³ *Manzûmetü'l-Hâkânî* diye de bilinen esere daha sonra Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) tarafından *Şerhu Kasîdeti'l-Hâkânî fi't-Tecvîd* adıyla bir şerh yapılmıştır. Sonrasında *Kaside-i Nûniyye*¹⁴ adıyla Alemüddîn es-Sehâvî'ye (ö. 643/1245)¹⁵ ait olan 64 beyitten oluşan manzûmeyi görmekteyiz.¹⁶ Daha sonraki dönemlere gelindiğinde hem yaşadığı dönemde hem de sonrasında kıraat otoritesi olan ve birçok alanda eserleri olan İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *Mukaddime* adlı çalışması karşımıza çıkmaktadır. *Mukaddimetü'l-Cezerî* diye de bilinen ve 109 beyitten oluşan esere tarihi süreçte

¹¹ Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.1, (2008): 40. Anadolu'da ise sıbyan mekteplerinde mübtedi seviyesindeki öğrencilere verilen subha-i sıbyân da bu nitelikte bir çalışmadır. Sıbyan mekteplerinde öğretilen derslere ilaveten okutulan bu manzûm sözlüklerle amacın, çocukların kavramları doğru ve kolay bir şekilde öğrenmeleri ve ses, kafiye ve ahenkli söyleyişe sahip beyitleri de ezberletmek olduğu görülmektedir. Bk. Atabey Kılıç, "Klasik Türk Edebiyatında Manzûm Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20, (2006): 65-77.

¹² Ganim Kaddurî Hamed, *Ebhâs fi 'ilmi't-tecvîd* (Dâru Ammâr, ys., 2002), 14; Rihab Muhammed Müfid Şekiki, *Hilyetü't-tilave fi tecvidi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2014.), 52.

¹³ Bk. Abdurrahman Çetin, "Hâkânî Musa b. Ubeydullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 15 (İstanbul: TDV Yay., 1997), 166.

¹⁴ Osmanlı âlimi Hızır Bey (ö. 863/1459)'in manzum akaid risalesi ile isim benzerliği olsa da konu olarak birbirlerinden farklıdır. Nitekim Hızır Bey'in çalışması akaid konularını ele alırken Sehâvî'nin manzumesi tecvide dairdir. Hızır Bey'in manzumesi hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Sait Yazıcıoğlu, Hızır Bey ve "Kaside-i Nûniyye"si, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, cilt: XXVI, s. 549-588.

¹⁵ Sehâvî için *Umdetu'l-müfid ve uddetu'l-mücid fi 'ilmi't-tecvîd* adıyla manzûm eser atfedilmiştir. Bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunân an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. (Beyrut: Daru İhyai't-Türâs el-Arabî, ts.), 2: 1171; Ayrıca bk. Tayyar Altıkulaç, "Sehâvî, Alemüddîn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 36 (İstanbul: TDV Yay., 2009) 312.

¹⁶ Bk. Sehâvî Ali b. Abdussamed, *el-Manzûmetü's-Sehâviyye*, Mektebe Evlâdii'ş-Şeyh, ts. Ayrıca bk. *Mecmû'ul-mütân fi'l-krâati ve't-tecvîd*, thk. Said Abdulhakîm Sa'd, s. 60-73.

birçok şerh yapılmıştır.¹⁷ Bu noktadan hareketle biz de manzum tecvid geleneğinde yerini alan *Tuhfet'ül-Etfâl* adlı eseri tanıtmaya çalışacağız.

2. CEMZÛRÎ ve TUHFETÜ'L-ETFÂL

Bu çalışmada manzûm eser yazma geleneğinin tecvid alanındaki bir örneği olarak İbnü'l-Cezerî sonrasında Hicrî XII. Asırda yaşayan Cemzûrî ve *Tuhfetü'l-Etfâl* adlı eseri tanıtmaya çalışılacaktır. Eserin tanıtımına geçmeden önce manzûmenin müellifi Süleyman el-Cemzûrî hakkında bilgi vermek istiyoruz.

2.1. Süleyman el-Cemzûrî

2.1.1. Hayatı

Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgiye rastlanmayan Cemzûrî'nin tam adı Süleyman b. Muhammed b. Çelebi el-Cemzûrî'dir. Cemzûrî, Mısır'ın Tanta ilinden yaklaşık dört mil mesafede bulunan Cemzûr'da 1160 yılında doğmuştur. Zamanla Tantâ'nın genişlemesiyle Cemzûr köyü şehrin içinde kalmıştır. Tanta ili Mısır'ın Munifiyye bölgesi sınırlarında yer almaktadır. Cemzûrî'nin, Şafiî mezhebine tabi ve Şazelî tarikatına mensup olduğu ifade edilmektedir.¹⁸

Cemzûrî'nin vefat tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak *Tuhfetü'l-Etfâl*'in telif edildiği tarih (ferâğ kaydı) Hicrî 1198 senesine bakarak bu tarihten sonra vefat ettiği kanaatine varılmaktadır.¹⁹ Cemzûrî'nin kabri Tanta / Cemzûrda olup ziyaretgâh olduğu ifade edilmektedir.²⁰

2.1.2. Hocaları

Şafiî mezhebine mensup olan Cemzûrî'nin kendisinden ilim aldığı birçok hocası olmuştur. Bunlardan iki tanesi en meşhur olanıdır. İlki, Tanta'da binlerce büyük âlimden kıraat ve tecvid ilmi tahsil etmiş olan en meşhur hocası ki –

¹⁷ Bu şerhler arasında müellifin kendi oğlunun [Şihabuddîn Ebûbekir Ahmed b. Muhammed'in (ö. 835/1431) *el-Havaşî'l-Müfvehime* yanında Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *el-Leâliu's-Seniyye*, Zekerîyya el-Ensârî'nin (ö. 926/1520) *ed-Dekâiku'l-Muhkeme*, Taşkoprîzâde'nin (ö. 968/1561) *Şerh-u Mukaddimetü'l-Cezeriyye* ve Molla Aliyyül-Kârî'nin (ö.1014/1606) *el-Minehu'l-Fikriyye* gibi çalışmalar yer almaktadır. Diğer şerhler hakkında detaylı bilgi için bk. Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yay., 2012) 214-215.

¹⁸ Hasan Dimeşkiyye, *Takrîbü'l-menâl bi şerhi tuhfeti'l-Etfâl* (Beyrut: Beşâiru'l-İslamiyye, 2004), 22.

¹⁹ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin: terâcimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye* (Beyrut: Mektebetül-Müsennâ, ts.) 4: 257.

²⁰ Ma'sarâvî, *Fethu rabbi'l-beriyeye fih halli elfâzi't-tuhfeti ve'l-Cezeriyye* (Kahire: İlâmi's-Selef, 2009), 16.

1506 | Koyuncu, Recep. Poetical Tajwîd in the Education of the Qur'ân ...

manzûmesinde de zikrettiği üzere- el-Mîhî²¹ isimli zattır. Tam ismi Şeyh Nur Ali Ali oğlu Ali Naci oğlu Feneş el-Mîhî'dir. Hicrî 1139 yılında doğan el-Mîhî Kahire'de el-Ezher camiinde yıllarca ilim okuttuktan sonra Tanta'ya hicret etmiş ve 1204 yılında vefatına kadar da talebe okutmaya devam etmiştir.²² İmam Cemzûrî, hocası için “Şeyh Mîhî kemalat sahibi büyük ahlak sahibi zahiri ve batini ilim sahibi büyük mutasavvıf kıraat tecvid ve makamlarda ekol olan, yetişen ve yetiştiren kâmil²³ bir zattır” sözlerini ifade ederken hocasına olan hürmet ve sevgisini de izhar etmiştir.

İkinci hocası ise Muhammed Ebû'n-Necâ'dır. “Sîdî Mücahid” lakabıyla bilinen Ebû'n-Necâ Ezher Ahmedî Enstitüsünün ilk hocalarındandır. Bu hocası Cemzûrî'ye Türkçe'de kullanılan “Efendi” lakabını koymuştur.²⁴

2.1.3. Eserleri

Cemzûrî'nin günümüze kadar gelen ve kaynak kabul edilen eserlerinden bazıları şunlardır:

Tuhfetu'l-Etfâl bi Tecvîdi'l-Kur'ân: Bu eser Cemzûrî'nin çocuk yaştaki Kur'ân talebelerine tecvid konularını öğretmek amacıyla, hocası el-Mihî'den öğrendiği tecvid konularını manzum olarak yazdığı bir çalışmadır. Arap âleminde oldukça meşhur olan esere pekçok şerh yapılmıştır. Bunun yanında manzûmenin tedris maksadıyla çok yaygın kullanılmasının göstergesi olarak internet ortamında çok sayıda seslendirmesinin yapılmış olduğu da görülmektedir.²⁵

Fethu'l-akfâl bi-şerhi Tuhfeti'l-Etfâl: Bu eser, müellifin *Tuhfetu'l-Etfâl* adlı manzûm eserine kendisinin yapmış olduğu şerhtir. Çalışmamızı daha çok bu şerhten faydalanarak yapmaya çalışacağız.

²¹ “Meyhî” diye ifade edenler olsa da ekseriyetle kullanılan “el-Mîhî” şeklindeki nispettir.

²² Hasan Dimeşkiyye, *Takrîbü'l-Menâl*, 26.

²³ ذي الكمال ifadesiyle de manzûmede hocasına olan saygı ve sevgisini bu anlamda izhar etmiştir.

²⁴ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 4: 257.

²⁵ Eserin seslendirilmesi için bk.

https://www.vdyoutube.com/watch?v=h_-pjS8H9t8

<https://www.vdyoutube.com/watch?v=6vBDVpf6YT8>

<https://www.vdyoutube.com/watch?v=lig-Dz5FOXo>

https://www.vdyoutube.com/watch?v=hmJ-O_rjtaA

<https://www.youtube.com/watch?v=ntsw7wMDsqA>

el-Fethu'r-Rahmâni Şerhu Kenzi'l Meani bi Tahrîri Hurzi'l-Emânî fi'l-Kıraat: Bu eser, Şatîbî (ö. 590/1194)'nin kaleme aldığı *Lâmiyye* diye de bilinen *Hurzü'l-emânî* adlı manzûm eserin Caberî (ö. 732/1332) tarafından şerhi olan *Kenzü'l-Meânî* adlı eser üzerine Cemzûrî'nin yaptığı çalışmadır.²⁶ Eser Şeref Ebû'l-Alâ el-Advî tarafından tahkik edilerek basılmıştır.

Manzûme fi Kıraati Verş: Verş rivayetinin Ezrak tarikini manzûm olarak ele alan bu eser, Kahire'de Dâru'l Kütübi'l-Mısriyye Kütüphanesinde 615 numarada yer almaktadır. Muhatasar olan çalışmanın mukaddimesi *أبدأ باسم الله ذي الكمال واستفعلن بلا خلاف صلى في علق قيامه*²⁷ şeklinde başlamakta ve eser *واستفعلن بلا خلاف صلى في علق قيامه*²⁸ şeklinde tamamlanmaktadır.²⁹

2.2. Tuhfetü'l-Etfâl Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eser üzerine birçok şerhin yapıldığı görülmektedir. Burada metin olarak ulaşabildiğimiz şerhlerden bahsedeceğiz. Öncelikle müellifin kendisinin yaptığı ve çalışmada sıkça faydalandığımız *Fethu'l-akfâl* adlı çalışmayı zikretmekte yarar vardır.

Fethu'l-akfâl bi-şerhi Tuhfeti'l-etfâl: Bu çalışma İbnü'l-Cezerî'nin mukaddimesine İbn Malik Yâluşe el-Malikî et-Tûnusî tarafından yapılan *el-Fevâidü'l-müfvehhime fi şerhi'l-Cezeriyye el-Mukaddime* adlı çalışma ile birlikte tek kitap olarak basılmıştır. *Tuhfetü'l-Etfâl* bu çalışmanın 110 ile 129. sayfaları arasında yer almaktadır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında ise muhtasar iki konu daha yer almaktadır. Birincisi Şeyh Ahmet İnâye'ye ait *Fethu'r-Rahmân fi Tecvidi'l-Kur'ân* adlı tecvidin bazı konularını ele alan çalışma; ikincisi ise yine Ahmed İnâye'ye ait *el-Kavlü'l-Me'lûf fi Mehârici'l-Hurûf* adlı çalışmalardır.³⁰

İthâfü'l-beriyye bi-dabti metneyi't-Tuhfeti ve'l-Cezeriyye: Ahmet İsâ el-Ma'saravî tarafından yapılan şerh, 1428/2007 yılında Mektebe et-Taberî tarafın-

²⁶ İlyas b. Ahmed Süleyman Bermâvî, *İmtâü'l-fudalâ bi-terâcimi'l-kurrâ fi mâ ba'del-karnî's-sâmin el-hicrî* (Medine: Mektebe Dâri'z-Zamân, 2007), 2: 155.

²⁷ Anlamı "Kemâl sahibi Allah'ın ismi ile ve Nebi (a.s.)'ye ve âline salât ederek sözlerime başlarım"

²⁸ Anlamı "Hilafsız şekilde صلى kelimesi Alak, Kıyame ve A'lâ surelerinde ince okunur" şeklindedir.

²⁹ <http://www.ahlalhdeth.com/vb/showthread.php?t=221901>

³⁰ Geniş bilgi için bk. İbn Malik Yâluşe el-Malikî et-Tûnusî, *el-Fevâidü'l-müfvehhime fi şerhi'l-Cezeriyye el-Mukaddime* Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.

dan basılmıştır. 64 sayfadan oluşan çalışmada müellif eserin başında üç şahsın takrizine yer vermiştir. Bunlar: Ahmet el-Ma'sarâvî, Ahmet Abdurrahîm ve Hasan Mustafa'dır. Mukaddime kısmında Ma'sarâvî, Cezerî metni ve *tuhfeyi* hocalarından muttasıl bir senedle her ikisini de sahiplerine (nazım) dayandırmak suretiyle okuduğunu ifade etmiştir. 14-28 sayfalar arasında *Tuhfetü'l-Atfâl*'a yer verilmiş; 29-53 sayfalar arasında da *Mukaddime-i Cezerî*'ye yer verilmiştir. Çalışmanın kalan kısmında da tetimme niteliğinde bazı ilaveler vardır.³¹

Takrîbü'l-menâl bi-şerhi Tuhfeti'l-etfâl: Allame Hasan Dimeşkiyye tarafından kaleme alınan şerh 75 sayfadan oluşmaktadır.³²

Ta'tîru'l-beriyye bi-şerhi'l-Cemzûrîyye: Ahmet b. Feth el-Bekîrî tarafından hazırlanmıştır. 66 sayfadan oluşan eserin baş kısmında fezailü'l-Kur'ân'a yönelik rivayetler, tecvid ilmine ilişkin mukaddime niteliğinde açıklamalar, lahn meselesi, istiaze ve besmele gibi konulara yer verilmiştir. Son kısmında da harflerin mahreç ve sıfatlarıyla alakalı bilgiler yer almıştır.³³

Şerhu Tuhfeti'l-etfâl li'l-mübtedîn: Cemal b. İbrahim el-Kırş'a ait olan çalışma Mektebe Dâru'l-'ilm tarafından Mısır 2011'de neşredilmiştir. Çalışmanın baş tarafına Kur'ân tilavetinin faziletleri, Kur'ân tilavetine yönelik adab ve tavsiyeler, İmam Asım'dan, tecvid ilmine dair ön bilgiler yer almıştır. 127 sayfadan oluşan eserde konu aralarında konu özeti veya alıştırma soruları niteliğinde tedribâtın³⁴ yer alması da çalışmanın Kur'ân eğitime başlayacaklara yönelik hazırlandığını göstermektedir.

İ'âne el-müstefid bi-dabti metneyi't-Tuhfeti ve'l-Cezeriyye: Mustafa b. Ahmet el-Verrâkî el-Mısırî tarafından kaleme alınan çalışma 100 sayfadan oluşmaktadır. Müellif eserin baş tarafında *Tuhfetü'l-Etfâl*'ı okuduğu hocalarının ismini vermek-

³¹ Bk. Ahmet İsâ Ma'sarâvî, *İthâfü'l-beriyye bi-dabti metneyi't-tuhfeti ve'l-Cezeriyye*. Kahire: Mektebetü't-Taberî, 2007.

³² Bk. Allâme Hasan Dimeşkiyye, *Takrîbü'l-menâl bi merhi tuhfeti'l-etfâl*. Beyrut: Dâru'l-Beşairu'l-İslâmiyye, 2004.

³³ Bk. Ahmet b. Feth el-Bekîrî, *Ta'tîru'l-beriyye bi-şerhi'l-Cemzûrîyye*, y.y., ts.

³⁴ Cemal b. İbrahim el-Kırş, *Şerhu tuhfeti'l-Etfâl lil-mübtedîn* (Mısır: Mektebe Talibu'l-'ilm, 2011), 65, 77, 101, 111 vd.

tedir.³⁵ Buradan hareketle manzumenin senedli ve icazetli olarak da okutulduğunu anlamaktayız.

Eyseru'l-mekâl fi şerhi Tuhfeti'l-etfâl: Muhammed Refik Mümin tarafından çalışılan şerh 44 sayfadan oluşmaktadır. Eserde dikkat çeken husus, konular anlatılırken meselenin özü tablolar kullanmak suretiyle özetlenmiş ve örneklandırılmıştır. Yapılan bu uygulama da çalışmayı daha faydalı ve kullanışlı hale getirmiştir.³⁶

Letâifü'l-akvâl fi şerhi Tuhfeti'l-etfâl: Üsâme b. Heysem Atâyâ tarafından kaleme alınmış olan çalışma 96 sayfadan oluşmaktadır. Eserde konu sonlarında "es'ile alâ mâ tekaddem" ifadesiyle konuyu özetleyici sorular yer almıştır.³⁷ Çalışmanın son kısmında müellif Atâyâ "Ahkâmü'r-Râ", "Mehâricü'l-Hurûf", "Sıfâtü'l-hurûf" ve "el-Vakfü ve'l-İbtidâ" gibi tamamlayıcı konulara dair ilavelerde bulunmuştur.³⁸

Şerhu't-Tuhfe ve'l-Cezeriyye li-beyâni'l-ahkâmi't-tecvîdiyye: Muhammed Salim Muhaysın tarafından ilk baskısı 1419/1998 senesinde yapılan çalışma 160 sayfadan meydana gelmektedir. Çalışmada İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* adlı eseri de yer almıştır. Baştan ilk 43 sayfa *Tuhfetü'l-Etfâl*'a, diğer sayfalar da *Mukaddime*'ye ayrılmıştır. Genellikle kavramların açıklandığı şerh, muhtasar bir niteliğe sahiptir.

Bunların dışında Ali Muhammed ed- Dabbâ'ın *Tuhfe* metnine yaptığı zeyil çalışmasını, *et-tuhfetü'l-anberiyye fi şerhi tuhfeti'l-etfâl* ismiyle İbn Abdi'l-Vehhâb es-Sâlimî'nin çalışmasını, *Minha zi'l-celâl fi şerhi tuhfeti'l-etfâl* ismiyle Ali Muhammed ed-Dabbâ'a ait olan çalışmayı ve *Buğyetü'l-kemâl şerhu tuhfeti'l-etfâl* ismiyle Üsâme Abdulvehhâb'a ait olan çalışmaları sayabiliriz.³⁹

³⁵ Vermiş olduğu isimlerden bazıları şunlardır: Eymen Ruşdî Süveyyid, Muhammed Küreyyim Râcîh, Ebu'l-Hasen Muhyiddîn el-Kurdî. Geniş bilgi için bk. Mustafa b. Ahmet el-Verrâkî el-Mısırî, *İ'âne el-müstefîd bi-dabti metneyi't-Tuhfeti ve'l-Cezeriyye*, yy., ts.

³⁶ Geniş bilgi için bk. Muhammed Rafik, *Eyseru'l-makâl fi şerhi tuhfeti'l-etfâl* (Filistin: 1436/2015).

³⁷ Örnek için bk. Üsâme b. Heysem Atâyâ, *Letâifü'l-ekvâl fi şerhi tuhfeti'l-Etfâl* (Dimeşk: Dârul-Beyrûtî, 2009), 20, 24, 27, 32 vd.

³⁸ Üsâme b. Heysem Atâyâ, *Letâifü'l-ekvâl*, 45-66.

³⁹ Bk. Ali Muhammed ed- Dabbâ', *Minha zi'l-celâli fi şerhi tuhfeti'l-etfâl* nşr. Muhammed Eşraf Abdulmaksûd (Riyad: Edvâu's-Selef,1997).

2.3. Tuhfetü'l-Eṭfâl Adlı Eserin Tahlili

Tuhfetü'l-Eṭfâl adlı manzûm eser, ilk baskısı Matbaatü Şeref tarafından 1308'de Mısır'da yapılmıştır. Merkez Melik Faysal (156-3 numaralı.) ve Ezheriye'de (7387 numaralı) mahtut nüshaları vardır.⁴⁰

Eser mukaddime ve hatime kısmıyla birlikte 10 bâb ve 61 beyitten müteşekkildir. Eserin ismiyle alakalı tahlilde bulunacak olursak, Tuhfe (تُحْفَةٌ) kelimesi “hediyeye” anlamına gelmekte olup cemisi (تُحْفٌ) tır.⁴¹ Atfâl (اطْفَالٌ) ifadesi de “çocuklar” anlamındadır ve müfredi (طِفْلٌ) şeklinde gelmektedir.⁴² Hepsini birlikte “Kur'ân'ın tecvidine dair çocuklara hediyeye” anlamına gelmektedir. Eserin ismi ile alakalı olarak bazı kullanımlarda Ğilmân (غِلْمَانٌ) ilavesini de görmekteyiz.

Manzum eser, mukaddime ve hatime kısmıyla birlikte toplam on bölümden meydana gelmektedir. Manzûmede yer alan konu başlıkları ve beyitlerin sayı olarak tasnifi şu şekildedir:

Konular	Beyit Sayısı
Mukaddime	5 beyit
Tenvin ve sâkin Nûn	11 beyit
Sâkin Mîm'in Hükümleri	6 beyit
Şeddeli Nûn ve Mîm'in Hükümleri	1 beyit
Eliflâm ve Lâmü'l-fi'l	6 beyit
Misleyn, Mütecâniseyn ve Mütetekâribeyn	5 beyit
Med ve Kısımları	7 beyit
Med Hükümleri	6 beyit
Meddi Lâzım ve Hükümleri	10 beyit
Hâtime	4 beyit
Toplam	61 beyit

⁴⁰ Babanzade Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahü'l-meknun fi zeyl-i ala Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. tsh. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1972.) 1: 241.

⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2: 21.

⁴² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8: 174.

1. Mukaddime

Müellif mukaddimeye besmele ile başladığını yüce kitaba uygun bir şekilde ve hadis-i şeriflerde varid olan tatbikata da uyarak böyle yaptığını ifade etmektedir.⁴³

Devamında İbnü'l-Cezerî'nin mukaddime adlı manzûmesinin giriş kısmındaki başlangıca benzer bir ifadeyle (...يقول راجي) manzûmeye giriş yaptığı görülmektedir. Müellifin kendi ismine nispetle "Süleyman Cemzûrî" ifadesini kullandığını görmekteyiz. Bu arada "efendî" lakabıyla anıldığını söylemekte de yarar vardır.

Beş beyitten oluşan mukaddimenin ikinci beyitinde hamdele ve salvele ifade edildikten sonra üçüncü beyit, manzûmenin hangi konuları ihtiva ettiğine dair muhtasar ifadelerle işaret edilmiştir. Bunlar da sâkin Nûn ve tenvin'in hükümleri ve medler bahsi olarak zikredilmiştir. Dördüncü beyitte manzûmenin ismine ve tam ismi "Şeyh Nuruddîn Ali b. Ömer b. Ahmet b. Ömer b. Nâcî" olan⁴⁴ hocası el-Mîhî'ye yer vermiştir. Müellif son beyitte de manzûmenin öğrenciler için faydalı olmasını ve yapılan bu çalışmanın da makbul ve sevaba mazhar olmasını temenni etmektedir.

2. Tenvin ve Sâkin Nûn

Manzûmede dikkatimizi çeken husus, müellifin alışılmışın dışında ilk konu olarak tenvin ve sâkin nûn bahsini ele almış olmasıdır.⁴⁵ Neden böyle bir sıralama tercih ettiğini ifade etmese de Cemzûrî'nin hocasından öğrendiği şekliyle eserin sistematizmasının oluştuğu kanaatindeyiz.

On bir beyitten müteşekkil "Tenvin ve Sâkin Nûn" başlığı altında müellif dört konuya işaret etmiştir:

a. İzhâr b. İdğam (iki kısımdan oluşmakta) c. İklab d. İhfâ.

Bu kısmın ikinci ve üçüncü beytinde izhâr'ı ele almıştır. Öncelikle izhâr'ın lügat anlamını "*beyan etme, açık bir şekilde ifade etme*" verdikten sonra ıstılah anlamını "*her bir harfi mahrecinden çıkarma*" şeklinde ifade etmiştir. Altı boğaz harfi-

⁴³ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 111.

⁴⁴ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 112.

⁴⁵ Hâlbuki ister nesir ister manzûm olsun alana dair eserlerde baş kısımda genellikle harflerin mahrec ve sıfatları veya tecvidin tanımı, önemi vb. konular ele alınmaktadır.

ne işaret eden müellif, “*ruttibet*” ifadesiyle manzûmede harfleri mahreçlerindeki tertibe göre sıraladığını işaret etmektedir. Üçüncü beyitte de bu harfleri sırasıyla (hemze ا ile he ه ; ayn ع ile hâ ح ve ğayn غ ile Hâ خ) şeklinde zikretmiştir. Burada müellifin şu hususa özellikle işaret ettiği görülmektedir: Sâkin nûn örneğinin (يُنَاوُونَ)⁴⁶ gibi tek kelimedede veya (مَنْ آمَنَ)⁴⁷ gibi iki ayrı kelimedede yer alabilirken tenvinin ise (وَجَنَاتٍ أَلْفَافًا)⁴⁸ örneğinde olduğu gibi yalnızca iki ayrı kelimedede mümkün olacağına işaret etmiştir.⁴⁹

Dört, beş, altı ve yedinci beyitlerde idğam konusu ele alınmış, tenvin ve sakin nûn ile alakalı olarak idğamın şu altı harfle (يرملون) olacağı ifade edilmiştir. Müellif burada idğam konusunda harflere değinirken hem mealğunne hem de bilağunne harflerini bir arada vermiştir. Ardından idğamın iki kısım olduğunu bunlardan ilkinin (يُمُو) harfleriyle meydana gelen ğunneli idğam olduğunu ifade etmiştir; ancak (دُنْيَا) ve (صِنْوَان) gibi kelimelerde istisna olarak bu kuralın geçerli olmadığını ifade etmiştir.

Ayrıca bir istisna olarak da Hamza'nın râvisi Halef için sadece mîm ve nûn harfinde idğam söz konusu olduğuna dikkat çekmiştir. Yine sakin nûn ile idğam olabilmesi için ayrı kelimelerde (*mütetarriif*) olması gerektiğini (دُنْيَا) ve (صِنْوَان) kelimelerinde olduğu üzere kelime içinde (*mütevassıt*) olduğunda idğam değil izhar gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁰ Sonrasında lâm ve râ harfleriyle ğunnesiz idğamdan bahsetmiştir. Burada müellif beytin son kısmında (كَرَّرَئِنَّ) ifadesiyle mutlak anlamda râ harfinin tekrar sıfatının yapılmasına da dikkat çekmiştir.⁵¹

Sekizinci beyitte iklâb konusu ele alınmıştır. İlk olarak iklâbın tanımı hem lügat hem de istilâhî olarak ifade edilmiştir. İstilahî olarak iklâb, tenvin veya sakin nûn bâ harfinden önce geldiğinde lafızda gizli (hatta yazılı olmayan) bir

⁴⁶ el-En'âm 6/ 26.

⁴⁷ Hûd 11/40.

⁴⁸ en-Nebe 78/16.

⁴⁹ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 113.

⁵⁰ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 114. Müellifin burada verdiği kelime dışında yine bu konuyla alakalı tecvid kitaplarında “izhârı kelime vahide” olarak ifade edilen iki kelime daha vardır, bunlar da (يُنَاوُونَ) (يُنَاوُونَ) kelimeleridir. Bk. Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yay., 2012), 170.

⁵¹ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 115.

mîm'e kalbedilmesi (çevrilmesi) şeklinde tarif edilmiş bunun bir ibdal olup idğam olmadığı da özellikle vurgulanmıştır. Diğer yandan iklâbta ğunne yapmaya ilişkin kurranın ittifak halinde olduğu da ifade edilmiştir. Müellif burada, iklâbta sakin nûn örneğinin ⁵² (أَنْبِئُهُمْ) ⁵³ (أَنْ بورك) şeklinde hem tek kelime hem de iki ayrı kelime-
de olması mümkün iken tenvin örneğinin ⁵⁴ (سَمِيعٌ بصير) gibi ancak iki farklı kelime-
de olabileceğine dikkat çekmiştir.⁵⁵

Dokuz, on ve on birinci beyitlerde ihfâ konusu işlenmiştir. Burada ilk olarak ihfâ'nın lügat anlamı "gizlemek" şeklinde verilmiş ardından ıstılâhî olarak da "Şeddeden uzak bir şekilde idğam ile izhar arasında ğunneli bir okuyuştur" diye ifade edilmiştir. Ardından ihfâ harflerinin, on birinci yani son beyitte yer alan kelimelerin ilk harflerinden oluşan on beş harf olduğu ifade edilmiştir.⁵⁶

صِفْ ذَا ثَنَاكُمْ جَادَ شَخْصٌ قَدْ سَمَا ... دُم طَيِّبًا زِدْ فِي ثَقَى صَعَّ ظَالِمًا

Örnek olarak da sakin nûn için (tek kelime ve iki farklı kelime olmak üzere) ikişer; tenvin için de her bir harf için örnek verilmiştir. Söz konusu örnekleri tablo halinde verelim:

Tenvin	Tek Kelimede Sakin Nûn	İki Kelimede Sakin Nûn	Harfler
رَبِحًا صِرْصِرًا	وَيَنْصُرُكُمْ	أَنْ صِدْوُكُمْ	الصاد
سِرَاعًا ذَالِك	مُنْذِرٌ	مَنْ ذَكِرٌ	الذال
جَمِيعًا ثُمَّ	مُنْتَوِرًا	مَنْ ثَمَرَةٌ	الثاء
عَادًا كَفَرُوا	يَنْكُتُونَ	مَنْ كَانَ	الكاف
شَيْئًا جَنَات	فَأَجْحِينَاهُ	إِنْ جَاءَكُمْ	الجيم
عَلِيمٌ شَرَع	يُنْشِئُ	مَنْ شَاءَ	الشين
شَيْءٌ قَدِير	يَنْقَلِبُونَ	وَلَقَدْ قُلْتِ	القاف

⁵² el-Bakara 2/33.

⁵³ en-Neml 27/8.

⁵⁴ el-Hac 22/61.

⁵⁵ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 115.

⁵⁶ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 116.

السین	أَنْ سَلَامٌ	مَنْسَأَتُهُ	عَظِيمٌ سَمَاعُونَ
الذال	مَنْ دَابَةٌ	أَنْدَاداً	فَيَنْوَأَنَّ دَانِيَةً
الطاء	إِنَّ طَائِفَتَانِ	يَنْطَفُونَ	قَوْمًا طَاغِينَ
الزاي	فَإِنَّ زَلَّيْتُمْ	أَنْزَلْنَاهُ	يَوْمَئِذٍ زُرْقًا
الفاء	وَإِنَّ فَاتِكُمْ	فَأَنْفَرُوا	عُمِّي فَهَمٌ
التاء	مَنْ تَحْتَهَا	يَنْتَهَوُا	جَنَاتٍ بَحْرِيٍّ
الضاد	فَإِنَّ ضَلَلْتُمْ	مَنْضُودٌ	قَوْمًا ضَالِّينَ
الظاء	إِنَّ ظَنَّا	يَنْظُرُونَ	قَوْمٍ ظَلَمُوا

3. Sâkin Mîm'in Hükümleri

Altı beyitten müteşekkil bu bölümde sakin mîm'e ait durumlar ele alınmıştır. İlk olarak. Sakin Mîm'in, lîn olan Elif⁵⁷ hariç tüm hece harflerinden önce sakin olarak gelebileceği söylenmiştir. (ذَالِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ) (تُمْسُونَ) (أَنْعَمْتَ) örneklerinde olduğu gibi. Med harfi olan eliften önce sakin olmamasının gerekçesi de mîm harfinin bu durumda ancak fethalı olabileceği şeklinde ifade edilmiştir. *Lizi'l-hicâ* ifadesiyle akıl/zeka sahibi kimseler kastedilmiştir. Burada dikkat çeken bir ayrıntı, bu hususta (sakin mime ilişkin) bütün kurrânın aynı hükme tabi olmadıkları Kâlûn, İbn Kesir ve Ebû Ca'fer'in vasi⁵⁸ yaptıklarına işaret edilmiş hatta kat' hemzesinden önce sakin mîm gelmesi durumunda Verş'in de sıla⁵⁹ yaptığı ifade edilmiştir.

Sonrasında sakin mîm'in ihfâ, izhâr ve idğam olmak üzere üç tür hükmü olduğu ifade edilmiştir. Bu konunun anlatıldığı başlık altında üçüncü beyitte وَالثَّانِ إِذْ عَامَّ ifadesiyle sakin mîm'in ihfâsından; dördüncü beyitte وَالثَّالِثُ إِظْهَارُ ifadesiyle de

⁵⁷ "Med harfi" anlamında kullanılmıştır. Bk. Muhammed Refik, *Eyseru'l-Makâl*, 19.

⁵⁸ Sıla diye de ifade edilen terim, sakin mîm harfini kendisinden sonra bir vâv harfi ilavesiyle bir elif uzatılmasıdır.

⁵⁹ Sıla bahsi için bk. Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstihlaları*, 121; Ali Öge, 18. Yüzyıl Osmanlı Alimlerinden Yusuf Efendizâde'nin *Kıraat İlmindeki Yeri*, (Konya: Hüner yayınları, 2015), 123-125.

sakin mîm'in izhâr'ından bahsedilmiştir. Buna göre sakın mîm, ⁶⁰(ومرئ يعتصم بالله) ⁶¹(اليهم بحدية) örneklerinde olduğu gibi Bâ harfinden önce geldiğinde ihfâ edildiği ifade edilmiştir. Diğer taraftan buna kurra tarafından ihfâ-i şefevî dendiği de bu isimlendirmenin kaynağı olarak da uygulamada sesin şefeteynden çıkması olarak işaret edilmiştir.⁶²

İkinci husus, idğam-ı misleyn ki beyitte idğam-ı sađır⁶³ şeklinde ifade edildiği görölmektedir. Vacib olan idğam için de řu örnekler verilmiştir:

(ولكم ما كسبتم) ⁶⁵(أمن يجيب المضطر) ⁶⁴

Bu başlık altında beşinci beyitte son olarak sakın mîm'in üçüncü hali olan izhâr ele alınmıştır. Buna göre (mîm ve bâ'nın dışında) geri kalan yirmi altı harfle birlikte geldiğinde sakın mîm'in izhar edilmesi vaciptir. ⁶⁶(أنعمت) ⁶⁷(تمسون) ⁶⁸(لكم) örneklerinde olduğu gibi. Ayrıca ilgili beyitte *وَسَمَّهَا شَمْوِيَّةً* ifadesiyle izhâr-ı şefevî denmesi vurgulanmıştır.⁶⁹

Bu konuya ait son beyitte ise (هؤم فيها) (عليهم ولا) örneklerindeki gibi sakın mîm harfi, vâv ve fâ harfinden önce geldiğinde ihfâ yapmaktan kaçınılması söylenmiştir. Bunun sebebi olarak da mîm harfinin mahreç itibarıyla fâ'ya yakınlığı ve vâv ile de mahreç birlikteliğine dikkat çekilmiştir.⁷⁰ Haddizatında her iki farklı örnek de aynı konuya (sakin mîm'in izharı) ait olsa da ilk verilen örneklerde harflerin birbirleriyle mahreç veya sıfat bakımından herhangi bir durumu söz konusu

⁶⁰ Al-i İmrân 3/101.

⁶¹ en-Neml 27/35.

⁶² Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 118.

⁶³ İdğamda, ilk harf olan müdğamın sakın olmasıyla meydana gelen idğama idğam-ı sağır denilmektedir. Bunlar, ya mahreç ve sıfatları bir olan harflerde (ـ) ile (ـ) gibi veya mahreçleri bir sıfatları farklı harflerde (ـ) (ـ) (ـ) gibi ya da mahreç yakınlığı olan (ـ) (ـ) gibi harflerin idğam edilmesi şeklinde olabilir.

⁶⁴ en-Neml 27/62.

⁶⁵ el-Bakara 2/134.

⁶⁶ el-Fatiha 1/7.

⁶⁷ er-Rûm 30/17.

⁶⁸ el-Bakara 2/54.

⁶⁹ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 118.

⁷⁰ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 118.

değilken sonraki beyitte verilen örnekler mîm harfi ile mahreç birlikteliği olan harfler söz konusu edilmiştir. Bu husus da manzumede konuyla alakalı ince bir detayın dahi gözardı edilmediğini göstermektedir.

4. Şeddeli Nûn ve Mîm'in Hükümleri

Bu başlık altında şeddeli olmaları halinde nûn ve mîm harflerinde ğunne- nin izhar edilmesi/ gösterilmesinin gerekliliği ifade edilmiştir.⁷¹ (من الجنة والناس) ile (من نذير)⁷² (ثم) (لما) (ثم) (وما لهم من الله)⁷³ (لما) (ثم) (من نذير)⁷² ile (ثم) (لما) (ثم) (وما لهم من الله)⁷³ örneklerinde olduğu gibi. Sonrasında ğunne sıfatının her iki harf için de lazımlî bir sıfat olduğuna işaret edilmiş ve bundan dolayı her iki harfin “ğunne harfi” diye isimlendirildiği de ifade edilmiştir.⁷⁴

5. Eliflâm ve Lâmü'l-fi'l

Altı beyitten oluşan bu bölümde eliflâm takısının hece harflerinden önce gelmeleri durumunda idğam veya izhâr olması durumu ele alınmaktadır. Buna göre Lâm'in izharı ki, şu ön dört harften اِنْبِغْ حَجَّكَ وَخَفْ عَقِيمَهُ önce geldiğinde izhâr olur:

ا	ب	غ	ح	ج	ك	و
الآيات	البصير	الغفور	الحليم	الجليل	الكريم	الودود
خ	ف	ع	ق	ي	م	هـ
الخبير	الفتاح	العليم	القدير	اليوم	الملك	المهدي

İkinci olarak eliflâm'ın kalan on dört harfle birlikte gelmesiyle idğam olur. Bu harfler de ilgili beyitte zikredilen kelimelerin ilk harfleridir.

طَبُّ نَمِّ صِيلٍ رُحْمًا تَفْرُضُ ضَيْفٌ دَا نِعَمٌ ... دَخَّ سَوْءٌ ظَنُّ زُرٍّ شَرِيْفًا لِلْكَرَمِ

⁷¹ Hûd 11/119.

⁷² el-Kasas 28/46.

⁷³ Yûnus 10/27.

⁷⁴ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 117.

ط	ث	ص	ر	ت	ض	ذ
الطامة	الثواب	الصادقين	الراكعين	التائبين	الضالين	الذاكرين
ن	د	س	ظ	ز	ش	ل
الناس	الدين	السائحون	الظالمون	الزجاجة	الشياطين	الليل

İlk sırada anlatılan izhârî gerekli olan için *Kameriyye*; ikinci sırada anlatılan ve idğâm yapılması gerekli olan için de *Şemsiyye* diye isimlendirildiği ifade edilmiştir. Bu isimlendirmenin de Şeyhu'l-İslâm diye de anılan Zekeriya el-Ensârî (ö. 926/1520)ye nispet edildiği dikkat çekmektedir.⁷⁵

Bu başlık altında son beyitte ise fiillerin aslından olan farklı bir ifadeyle fiilin kalıbında olan (lâmü'l-fi'l) Lâm harfinin mutlak olarak izhar edilmesine işaret edilmiştir. Örnek: (أَلْتَقَى) (أَلْنَا) (أَلْنَا نَعْم)

6. Misleyn, Mütecâniseyn ve Mütekâribeyn

Beş beyitten oluşan bu bölümde harflerin (mahreç ve sıfatları itibariyle) birbirleri ile olan idğâmı konu edilmiştir. İlk beyitte mahreç ve sıfatları aynı olan harflerin idğâmı için idğâm-ı misleyn⁷⁶ (أَضْرَبْتُ بِعَصَاكَ)⁷⁷ (بَلَّ لَا يَخَافُونَ)⁷⁸ (إِذْ) (وَقَدْ دَخَلُوا)⁷⁹ (إِذْ تَأْتِيهِمْ)⁸² (لَقَدْ جَاءَكُمْ)⁸¹ (فَدَّ سَمِعَ)⁸⁰ örneklerinde olduğu gibi ilk harf (müdğâm) sakın olursa idğâm-ı sağır;⁸³ (مَنْ بَعْدَ ذَلِكَ)⁸⁴ (الصَّالِحَاتِ)

⁷⁵ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 120.

⁷⁶ el-Bakara 2/60.

⁷⁷ el-Müddessir 74/53.

⁷⁸ el-Maide 5/61.

⁷⁹ el-Enbiya 21/87.

⁸⁰ el-Mücâdele 58/1.

⁸¹ et-Tevbe 9/128.

⁸² el-A'râf/163.

⁸³ el-Bakara 2/52.

⁸⁴ er-Rad 13/29.

(طوبى) ⁸⁵ (وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ) ⁸⁵ örneklerinde olduğu gibi ilk harf harekeli olursa buna da idğam-ı kebir dendiği ifade edilmiştir. Diğer yandan sıfatları değil de yalnızca mahreçleri ortak olan harflerin idğamı için de idğam-ı mütecâniseyn denmiştir. ⁸⁶ (يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ) ⁸⁹ (يُتَّبِ فَاُولَئِكَ) ⁸⁸ (اِزْكَبْ مَعَنَا) ⁸⁷ örneklerinde olduğu gibi.

Bu konuda son iki beyitte de idğam-ı sağır ve idğam-ı kebirden bahsedilmiştir. Diğer taraftan idğam-ı sağır'ın az meydana geldiği; idğam-ı kebir'in ise daha fazla olduğu da ifade edilmiştir. ⁹⁰

7. Med ve Kısımları

Yedi beyitten oluşan bu bölümde öncelikle med kelimesinin lügat ve ıstılah anlamları verilmiştir. Lügat olarak “uzatma veya ilave” olarak ifade edilmiş; ıstılah olarak da “Ğunne gibi harflerin asıl suretlerinden olmayıp farklı bir şeye delalet eden, kurranın tespit ettiği üzere harfi uzatmaya yarayan bir olgudur” şeklinde tarif edilmiş ve bunun ne bir harf ne bir hareke ne de bir sükûn olmadığı da vurgulanmıştır. İlk beyitte meddin aslî ve fer'î olmak üzere iki kısım olduğuna ikinci ve üçüncü beyitlerde tabii meddin ne olduğu / mahiyeti ifade edilmiştir. Buna göre tabii med, hemze veya sükûn gibi bir sebebe ihtiyaç duymaksızın biza-tihi harfi meddin varlığıyla meydana gelen med diye açıklanmıştır örnek: (الذِينَ) (عفا) (آمنوا) gibi. ⁹¹

Dördüncü beyitte fer'î meddin ne olduğu ifade edilmiştir. Buna göre fer'î med, hemze veya sükûn gibi bir sebebi med ile meydana gelen med olup harfleri de manzûmede geçtiği şekliyle (واي) harfleridir. Bu harfler de şu kelimedeki yer almışlardır: نُوحِيهَا Burada dikkat çekilen bir husus, bunların harfi med olmaları için vâv harfinde öncesi madmûm; yâ harfinde öncesi meksûr ve elif de ise öncesinin meftûh olmasıdır. ⁹²

⁸⁵ et-Tekvîr 81/7.

⁸⁶ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 121.

⁸⁷ Hûd, 11/42.

⁸⁸ el-Hucurât 49/11.

⁸⁹ el-Bakara 2/284.

⁹⁰ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 121.

⁹¹ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 122.

⁹² Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 122-123.

Konuyla alakalı yedi ve son beyitte de meddi lîn'e yer verilmiştir. Burada ilk olarak kelimeye dair kısa bir tahlil yapılmış. Buna göre herhangi bir kelimeye muzaf olmadığı zaman "el-Leyn" muzaf olduğunda ise "el-Lîn" şeklinde kullanıldığı ifade edilmiştir.⁹³ Ardından lîn harflerine ilişkin vâv ve yâ harfi sakin olmaları ve bunun yanında makablindeki harfin harekesinin de meftuh olması şartı dile getirilmiştir örnek: (بَيْت) ve (حَوْف) kelimelerinde olduğu gibi.

8. Med Hükümleri

Altı beyitten oluşan bu bölümün ilk beytinde meddin üç hükmü olduğu bunların da vacib, câiz ve lâzım med oldukları ifade edilmiştir. İkinci beyitte vacib üçüncü beyitte de câiz olan med anlatılmıştır.

Buna göre harfi med ile hemze (جاء) (شاء) (السوء) kelimelerindeki gibi aynı kelimedeki buldukları zaman vacib med diğer bir deyişle muttasıl med olmaktadır. Burada kurranın med üzerinde ziyade edilmesi noktasında ittifakının olduğu; ancak med miktarına ilişkin ise ihtilafın olduğu ifade edilmiştir. Cemzûrî'nin ifadesiyle Ebû Amr, Kalûn ve İbn Kesir bir buçuk elif, İbn Amir ve Kisâî iki elif, Asım iki buçuk elif ve Verş ve Hamza da üç elif ziyadesini tercih etmişlerdir.⁹⁴

İkinci olarak med veya kasrı caiz olana gelince (harfi med ve hemzedden) her biri farklı kelimelerde olursa bu da munfasıldır Ör: ⁹⁵ (بِمَا أَنْزَلَ) ⁹⁶ (فِي أَمِّهَا) ⁹⁷ (قَوَا) olduğu gibi. Burada med üzerine ziyade edilmesi hususunda ihtilafın olduğu ifade edilmiştir. Aynı şekilde yukarıda olduğu gibi bunda da kıraat imamlarının kaç med ziyadesi olduğuna ilişkin ihtilaf vardır.

Yine med veya kasrı caiz olan şu ki: (نَسْتَعِينُ) (تَعْلَمُونَ) kelimelerindeki gibi vakf halinde sükûn arızî olursa bu durumda kıraat imamlarınca med (tûl), tevesut ve kasr olmak üzere üç veçhin olduğu ifade edilmiştir. Burada dikkat çeken iki husustan birincisi Cemzûrî, sükûnu ârızî tanımlarken son harfin harekeli olduğu-

⁹³ Şerhlerinden birinde ise Lîn diye isimlendirilmesinin gerekçesi olarak dile bir külfet/ zorluk olmaksızın kolay leyyin bir şekilde telaffuz edildiği bilgisi yer almıştır. Bk. *Takrîbü'l-Menâl*, 56.

⁹⁴ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 123.

⁹⁵ el-Bakara 2/4.

⁹⁶ el-Kasas 28/59.

⁹⁷ et-Tahrîm 66/6.

nu söyledikten sonra öncesinde harfi med veya harfi lîn olabileceğini ifade etmiştir; ikincisi ise Ebû Amr'ın ravisi Sûsî için de idğamdan bahsetmiştir. (يقولُ رينا) örneğinde olduğu gibi.⁹⁸

Bundan sonra meddi bedel ele alınmıştır ve buna ilişkin şunlar ifade edilmiştir:

“Hemze, med ile birlikte bir kelimedede ve meddin öncesinde (إيماناً) (أمنوا) olduğu gibi mukaddem olursa meddi bedeldir bilesin!” Burada dikkatlere sunulacak olan şu ki, söz konusu med, *ibdâl*, *nakil*, *teshil*, *hazf* gibi konulara medar olsa da meddi bedele ilişkin Verş hariç bütün kıraat imamlarının kasr üzere okuması hususunda ittifağın olduğu müsellemdir. Verş'in ise meddi bedel olan böyle kelimelerde kasr-tevessut-tûl (med) olmak üzere üç farklı uygulaması vardır.⁹⁹

İbdal ile yapılan meddi bedele örnek:¹⁰⁰ هُوَ آءِ آءِ

Nakil ile yapılan meddi bedele örnek:¹⁰¹ الإيمان

Teshil ile yapılan meddi bedele örnek:¹⁰² وجاء آل لوط

Bu bölümün son beyitinde ise sükûnu lâzım ele alınmıştır. Beyitte “Şayet med harfinden sonra sükûn, hem vakfen hem de vaslen aslî (lâzımî) olursa bu da lâzımî meddir, tûl yapılır bilesin!” denilmiştir. Bu tür med için kıraat imamlarının ittifağla tabîî med üzerine iki elif ziyadesinin olduğu böylece üç elif miktarı (sitte harekât) med yapıldığı ifade edilmiştir.¹⁰³

¹⁰⁴(الضليلين) ¹⁰⁵(أئحاجوني) ¹⁰⁶(الصاححة) ¹⁰⁷(الطامة) kelimelerinde olduğu gibi.

9. Meddi Lâzım ve Hükümleri

Tuhfetü'l-Etfâl adlı manzûmenin son konusu Meddi Lâzım ve hükümlerini ele almıştır. On beyitten oluşan bu kısmın ilk iki beytinde meddi lâzımın kaç kı-

⁹⁸ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 124.

⁹⁹ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 124.

¹⁰⁰ el-Enbiyâ 21/99.

¹⁰¹ el-Bakara 2/108.

¹⁰² el-Hicr 15/61.

¹⁰³ Cemzûrî *Fethu'l-Akfâl*, 125.

¹⁰⁴ el-Fatiha 1/7.

¹⁰⁵ el-En'âm 6/80.

¹⁰⁶ Abese 80/33.

¹⁰⁷ en-Nâziât 79/34.

sımdan oluştuğu, bunların neler olduğu ifade edilmiştir. Buna göre müellifin ifadesiyle bütün kıraat imamlarına göre lâzımî med dört çeşittir. Bunlar da kelime (كلمی) ve harf (حرفی) olmak üzere iki kısımdan oluşur. Bunlar da kendi aralarında ayrıca *müsakkel* ve *muhaffef* olarak fasledilmiş / ayrılmıştır.

Bu genel tariftten sonra üçüncü ve takip eden beyitlerde meddi lâzımın tafsilatlı anlatımına geçilmiştir:

Şayet aslî sükûn med harfi ile bir kelimedede bulunursa bu meddi lâzım kelimî olur.¹⁰⁸ (الصاحفة) (الطامة) (دابة) örneklerinde olduğu gibi.

Üç harften oluşan (lâm) ve (mîm) gibi ortasında da harfi med bulunan ise meddi lâzım harfi olur. Burada söz konusu sükûn ile med hece harflerinden birinde bir araya gelirse ki, bu üç harften oluşan ve ortasında da med bulunan bir yapıdadır ör: ¹⁰⁹(ص) ¹¹⁰(ن) olduğu gibi.¹¹¹

Sonrasında her ikisi de yani meddi lâzım kelimî ve meddi lâzım harfî, idğamlı olurlarsa müsakkal; idğamsız olursa muhaffef olur. Örnekle ifade edelim:

	Meddi Lazım Kelimî	Meddi Lazım Harfî
Müsakkal	دابة	الم (lâm harfinde)
Muhaffef	الآن	طسم (mîm harfinde)

Daha sonraki beyitlerde sure başlarında bulunan hece harflerinden meddi lâzım olanlar şu şekilde ifade edilmiştir: “Meddi lâzım harfî, sure başlarında olup sekiz harften müteşekkildir, bunlar (كم عسل نقص) ifadesinde yer alan harflerdir. Müellif bu ifadenin kıraat ulemasınca (نقص عسلکم) şeklinde söylendiğini de belirtmiştir. Ayrıca bu sekiz harften biri olan Ayn harfinde ise (tevessut ve tûl olarak) iki vecih olduğunu tûl veçhinin ise tercih edildiğini ifade etmiştir.¹¹²

¹⁰⁸ Abese 80/33.

¹⁰⁹ Sâd 38/1. Sure başındaki harfin okunuşu (صاد) şeklindedir.

¹¹⁰ el-Kalem 68/1. Sure başındaki harfin okunuşu (كؤن) şeklindedir.

¹¹¹ Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl*, 125.

¹¹² Cemzûrî, *Fethu'l-Akfâl* 126.

Sonraki iki beyitte sûre başlarında olan hece harflerinden meddi lâzım olmayıp da tabîi med olanlara değinilmiştir:

“Üç harften müteşekkil olanlardan Elif istisna olarak, bunlar mutlak olarak tabîi meddir. Bunlar da sure başlarında yer alan (حي طاهر) lafzını oluşturan harflerdir.”

Sırasıyla bu altı harfi tablo halinde örnekle gösterelim:

ح	حَم (Havâmîm ¹¹³ lerde başta yer alan hâ harfinde)
ي	يَس (Yasîn sûresinin başındaki yâ harfinde)
ط	طَه (Taha sûresinde yer alan Ta harfinde)
هـ	كَهَيْعَص (Meryem sûresinin ilk ayetinde yer alan hâ harfi)
ر	الر (Tevbe sûresinin başında bulunan ayette Ra harfi)

Bu bölümün son beytinde ise sure başlarında yer alan hurûf-u mukattaaları meydana getiren harflerden bahsedilmiştir: *Toplam sure başlarında yer alan harfler, şu ifadeyi oluşturan on dört harftir: (صِلَةُ سُحَيْرًا مِّنْ قَطْعِكَ)*

10. Hatime Kısmı

Dört beyitten meydana gelen hatime kısmında manzûmenin kaç beyitten müteşekkil olduğu ve bir de yazıldığı tarih (ebced hesabına göre) cümle olarak ifade edilmiştir:

Böylece bu manzûme tamam olmuştur, Allah (c.c.)'a sonsuz hamd ve senâ olsun!

Sonrasında salât ve selâm ebediyyen Nebilerin sonuncusu olan Ahmed (s.a.v)'e âline, ashâbına, ona tabi olanlara ve (bunu) okuyan ve dinleyen herkese olsun!

Manzûmenin beyitleri: 61 (نَدُّ بَدَا)¹¹⁴

Yazılış tarihi de: 1198 (بشرى لمن يتقنها)¹¹⁵

¹¹³ Bunlar sırasıyla Mü'min, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye ve Ahkâf sureleridir.

¹¹⁴ “akıl sahipleri için güzel kokusu ortaya çıkmıştır.” anlamına gelen cümle ebced hesabına göre 61'e tekabül etmektedir. (nûn harfi 50; dâl harfi 4; bâ harfi 2 ve elif de 1'e tekabül etmektedir)

¹¹⁵ “Ne mutlu onu iyi bellezene!” anlamındaki cümle ebced hesabına göre 1198 sayısına tekabül etmektedir. Buna göre eserin ferağ kaydı hicrî 1198'dir.

SONUÇ

Süleyman el-Cemzuri'ye ait bu manzum eserde incelemeler neticesinde elde ettiğimiz sonuç ve değerlendirmeler şunlardır:

Sırasıyla tenvin veya sakin nûn, sakin mîmin durumları, “eliflâm” ve “lâmü'l-fi'l”, idğamı misleyn, idğamı mütecaniseyn, idğamı mütekaribeyn ve med çeşitleri ve hükümlerinin ele alındığı manzûmede harflerin mahrec veya sıfatlarına yer verilmediğini görmekteyiz. Bu durumu bir anlamda çalışmanın mübtedîlere yönelik başlangıç niteliğinde tecvid konularının muhtasar bir şekilde verilmesine bağlamak mümkündür. Diğer taraftan mahrec ve sıfatların yer almamasının bir neticesi olarak da bazı şerhlerin son kısmında harflerin mahrec ve sıfatlarına ilişkin tetimme niteliğinde ilavelerin olduğu görülmektedir.

Diğer yandan manzûmede ele alınmayan tecvid konularına örnek olarak “kalkale”, “râ harfinin hükmü”, “tefhîm, terkîk”, “vakf, vasl, kat' sekt” gibi konuları söyleyebiliriz. Eserde tecvid konuları işlenirken “tenvin ve sâkin nûn” bahsinin öne aldığı görülmektedir. Tecvide dair yazılan eserlerde ekseriyetle mukaddem olan konular tecvidin tarifi, önemi, Kur'ân okumanın fazileti veya harflerin mahreç ve sıfatları gibi hususlar olmuştur. Bu sıralamanın manzûmenin başında müellifin de özellikle “an şeyhina el-Miyhiyyi” şeklinde işaret ettiği hocasından aldığı sistematığe göre olması da kuvvetle muhtemeldir.

Tuhfetü'l-Etfâl adlı manzûmenin Arap dünyasında Kur'ân tedrisatında yeni başlayanlar için vazgeçilmez bir çalışma olduğunu görmekteyiz. Yine bu bağlamda kimi şerhlerde de ifade edildiği üzere kıraat ve tecvide dair telif edilen, sened ve icazetle okutulan hatta ezberlenen manzum eserler silsilesinde yerini almış birkaç çalışmadan biri olması yönüyle de önem arz etmektedir. Söz konusu manzum çalışmalar sırasıyla eş-Şâtıbiyye, *Tayyibetü'n-Neşr*, *Mukaddime-i Cezerî* ve *Tuhfetü'l-Etfâl*'dir. Bunlardan ilk ikisi kıraat farklılıklarını ele alan çalışmalar olup diğer ikisi de tecvide dair konuların ele alındığı çalışmalardır.

Bu bağlamda dikkatimizi çeken bir husus da şudur ki; *Tuhfetü'l-efâl* şerhlerinin bir kısmı yine kıraat tedrisatında daha ziyade ileri seviyede olanlar için okutulan *Mukaddime-i Cezerî* ile birlikte ele alınmıştır. Bu durum her iki manzûmenin de Kur'ân tedrisatında ne denli önemli olduğunu açıkça göstermektedir. Diğer taraftan altı çizilmesi gereken bir husus *Tuhfetü'l-Etfâl* mübtedîlere yönelik

bir çalışma iken; İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* adlı manzum eseri ileri seviyede Kur'ân eğitiminde ve özellikle kıraat tedrisatında okunan bir çalışmadır.

Manzûmede konuların ele alınışında muhtasar-müfid bir anlatım ve kolay anlaşılır bir dil kullanıldığı görülmektedir. Bu da manzûmenin kolayca ezberlenilmesine olanak sağlamaktadır. Bunun neticesi olarak manzûme, Arap coğrafyasında yaygın olarak okutulmakta ve ezberletilmektedir.

Çalışmanın dil, üslup ve manzûm eserdeki uyumu ifade eden kafiye [seci'] açısından da başarılı olduğunu söylemekte yarar vardır. Bu durum manzûmeye fonetik açıdan da ayrı bir güzellik katmaktadır. Netice olarak *Tuhfetü'l-etfâl* adlı tecvide dair kaleme alınmış bu manzûme, tecvid konularını hepsini olmasa da muhtasar bir şekilde ele alması ve kolayca telaffuz edilebilen nazmıyla manzum tecvid geleneğinde önemli yeri olan bir çalışmadır.

Metin ve Terceme¹¹⁶

تُحْفَةُ الْأَطْفَالِ وَالْعُلَمَانِ فِي تَجْوِيدِ الْقُرْآنِ

دَوْمًا سَلِيمَانُ هُوَ الْجَمُزُورِي	(1) يَقُولُ رَاجِي رَحْمَةَ الْعَمُورِ
تَحْمِيدِ وَالْهَيْ وَمَنْ تَلَا	(2) الْحَمْدُ لِلَّهِ مُصَلِّيًا عَلَى
فِي التَّوْنِ وَالتَّنْوِينِ وَالْمُدُودِ	(3) وَبَعْدُ هَذَا النَّظْمُ لِلْمُرِيدِ
عَنْ شَيْخِنَا الْمِيهِيَّ ذِي الْكَمَالِ	(4) سَمِيئَةَ بِتُحْفَةِ الْأَطْفَالِ

1. Bağışlayıcı Rabbinin rahmetini her daim uman Süleyman el-Cemzûrî der ki:
2. Hamd adına ne varsa hepsi Allah (c.c.)'a!
Salatü selam Hz. Muhammed'e (sav) âline, ashabına ve ona tabi olanlara!
3. [Bu hamdele ve salveleden] sonra bu manzûme ki kimlere,
Sakin nûn, tenvin ve medlere dair bilgilenmek isteyenlere!.
4. Manzûmeyi de tesmiye ettim "Tuhfetü'l-Etfâl" ismiyle,
Kemal sahibi üstadımız el-Mîyhî'den nakille!.

¹¹⁶ Manzûmenin orijinal metni *Fethu'l-ekfâl bi şerhi tuhfeti'l-Etfâl* adlı çalışmadan yararlanılarak hazırlanmıştır. Terceme bize ait olup metne sadık kalmakla birlikte yer yer kolay anlaşılması ve nazım tadında olabilmesi için selbest çeviri tercih edilmiştir. Anlamın oturması için metinde (ilgili beyitte) olmayan kelimeler için köşeli parantez kullanılmıştır.

5. Umarım bu çalışmanın öğrencilere fayda sağlamasını,
Temenni ederim makbul bir amel ve lütfâ mazhar olmasını!.

أَحْكَامُ التَّنْوِينِ وَالسَّكِينَةِ وَالتَّنْوِينِ

- (6) لِلتَّوْنِ إِنْ تَسْكُنَ وَلِلتَّنْوِينِ أَرْبَعُ أَحْكَامٍ فَخُذْ تَبِيئِي
- (7) فَالْأَوَّلُ الْإِظْهَارُ قَبْلَ أَحْرَفِ
- (8) هَمْزٍ فَهَاءِ هَمْزٍ عَيْنٍ حَاءِ
- (9) وَالثَّانِي إِذْغَامُ بِسَمْتِ أَتَتْ
- (10) لِكَيْتَهَا قَسَمَانِ قَسَمٌ يُدْعَمَا
- (11) إِلَّا إِذَا كَانَا بِكَلِمَةٍ فَلَا
- (12) وَالثَّانِي إِذْغَامُ بِغَيْرِ عُنْتِ
- (13) وَالثَّلَاثُ الْإِظْهَارُ عِنْدَ الْبَاءِ
- (14) وَالرَّابِعُ الْإِخْفَاءُ عِنْدَ الْفَاضِلِ
- (15) فِي خَمْسَةٍ مِنْ بَعْدِ عَشْرِ رَمُوزِهَا
- (16) صِفٌ ذَا تَنَا كَمْ جَادَ شَخْصٌ قَدْ سَمَا
- أَرْبَعُ أَحْكَامٍ فَخُذْ تَبِيئِي
- لِلخَلْقِ سِتُّ رُبَيْتٌ فَلْتَعْرِفِ
- مُهْمَلَتَانِ هَمْزٍ عَيْنٍ حَاءِ
- فِي يَوْمُلُونَ عِنْدَهُمْ قَدْ تَبَيَّتْ
- فِيهِ بَعْثَةٌ بِ: يَنْمُو عُلْمَا
- تُدْعِمُ ك: دُنْيَا هَمْزٍ صِنْوَانِ تَلَا
- فِي السَّلَامِ وَالرَّاءِ هَمْزٍ كَرَّرْتِنَا
- مِيمًا بَعْثَةٌ مَعَ الْإِخْفَاءِ
- مِنَ الْحُرُوفِ وَاجِبٌ لِلْفَاضِلِ
- فِي كَلِمٍ هَذَا الْبَيْتِ قَدْ ضَمَّتْهَا
- ذُمْ طَيِّبًا زِدْ فِي ثَقَى ضَعْ ظَالِمَا

6. Tenvîn için ve dahi sakin olursa Nûn Bellemen için vardır dört hükmü bunun!

7. [Bu dört hükümden] ilki izhâr ki, tertip edilen
Altı boğaz harfinden önce gelir böylece öğren!

8. [Bu altı harf sırasıyla] Hemze ile He; Ayn ile Hâ; Ğayn ve Hâ'dır.

9. [Dört hükümden] ikincisi kurra nezdinde idğâm olur,

(يرملون) diye altı harfle sabit olur!

10. Lakin idğâm iki çeşittir: idğâm ile ğunne,

Şu (يُنْمُو) harflerle olduğu biline!

11. Ancak (دُنْيَا) (صِنْوَان) gibi tek kelimedede olsa müdğam fih ve müdğam

Bu durumda olmaz idğam!

12. İkinci çeşit idğam ğunnesiz idğamdır Lâm ve Râ harfiyle

Bu arada iyi yapasın Râ harfini tekririyle!

13. [Dört hükümden] üçüncüsü iklâb:

Gelirse tenvin veya sâkin Nûn, Bâ harfine

İhfâ ile çevrilir ğunneli bir Mîm'e!

14. 15. 16.

[Dört hükümden] dördüncüsü ihfâdır, geriye kalan¹¹⁷ birçok harf için olmuş-
tur vacib!

Bunlar da nazmettiğim beyitte kelimelerle remzedilmiştir sahib!¹¹⁸

صِفْ ذَا نَنَا كَمْ جَادَ شَخْصٌ قَدْ سَمَا   دُمٌ طَيِّبًا زِدْ فِي تَقَى صَعِ ظَالِمَا

حُكْمُ الْمِيمِ وَالنُّونِ الْمُشَدَّدَتَيْنِ

(17) وَغَنَّ مِيمًا ثُمَّ نُونًا شُدَّدَا   وَسَمَّ كَلَامًا حَرَفَ غَنَّةٍ بَدَا

17. Şeddeli olunca Mîm ve Nûn harfi ğunne ile izhar edile!

(Mîm ve Nûn) her birinin mutlak olarak ğunne harfi olduğu âşikâre!

أَحْكَامُ الْمِيمِ السَّاكِنَةِ

(18) وَالْمِيمُ إِنْ تَسَكَّنَ بَجِي قَبْلَ الْمِيمَا   لَا أَلْفٍ لَيْتِي لِي لِي الْحِجَا

(19) أَحْكَامُهَا ثَلَاثَةٌ لِمَنْ ضَبَطَ   إِخْفَاءً نَادِغَامًا وَإِظْهَارًا فَكَطَ

(20) فَالْأَوَّلُ الْإِخْفَاءُ قَبْلَ الْبَاءِ   وَسَمَّهِ الثَّمَانِيَةُ الْفَوِيَّ لِلْفُرَاءِ

(21) وَالثَّانِي إِذْغَامًا بِمِثْلِهَا أُنْتَى   وَسَمَّ إِذْغَامًا صَغِيرًا يَأْفَى

¹¹⁷ [izhar, iklab ve idğamdan]

¹¹⁸ Dost, arkadaş anlamında.

- (22) وَالْقَالِثُ إِظْهَارٌ فِي الْبَقِيَّةِ مِنْ أَحْرَفٍ وَسَمَّهَا شَمُوءَ
(23) وَاحْتَدَى لَدَى وَآوٍ وَقَا أَنْ تَحْتَنِي لِقُرْبِهِمَا وَالْإِتِّحَادِ فَاعْرِفِ

18. 19. Sakin Mîm harfi, lîn olan Elif hariç hece harflerinden önce sakin olarak gelince kavrayış sahibi kimselerce

Öğrenecekler için hükmü üçtür mutlak! İhfâ, idğâm ve izhâr ancak!

20. Birincisi: Bâ harfiyle gelirse olur ihfâ

Bütün kurra için buna söyle şefevî ihfâ!

21. İkincisi: idğâm-ı misleyndir etâ

Buna söyle idğâm-i sağîr ya fetâ!

22. Üçüncüsü: kalan harflerle beraber olur izhâr!

Buna da söyle sen Şefevî İzhâr!

23. Sakin Mîm, Vâv ve Fâ harfiyle gelince sakın ihfâdan!

Bilesin ki bu, Mîm'in mahrecinin Vâv ile bir Fâ ile yakınlığından!

أَحْكَامُ لَامٍ (أَلٍ) وَلَاَمِ الْفِعْلِ

(24) لِإِلَامِ أَلٍ حَالَانِ قَبْلَ الْأَحْرَفِ أَوْلَاهُمْ إِظْهَارُهَا وَمَا قَلْبُهَا فُيُغْرَفُ

(25) قَبْلَ أَزْجٍ مَعَ عَشْرَةِ خُدَّ عِلْمُهُ مِنْ ابْنِ حَجَّكَ وَخَفِ عَقِيْمُهُ

(26) ثَانِيَهُمَا إِذْغَامُهُمَا فِي أَزْجٍ وَعَشْرَةِ أَيضًا وَرَمَزَهُمَا فَعِ

(27) طَبَّ ثُمَّ حِلْنَ رُبَّمَا تَقْرُ ضِفْنَ دَا نَعَمْ دَخِ سُوءَ ظَنِّ زُرِّ شَرِيْفًا لَلْكَرْمِ

(28) وَاللَّامِ الْأُولَى سَمَّهَا قَمْرِيَّةٌ وَاللَّامِ الْآخِرَى سَمَّهَا شَمْسِيَّةٌ

(29) وَأَظْهَرَ لَامٍ فِعْلٍ مُطْلَقًا فِي نَحْوِ قُلْنَا نَعَمْ وَقُلْنَا وَالنَّقْصَى

24. (أَلٍ) daki Lâm gelirse harflerden önce vardır iki durum:

Birincisi Lâm'ın izhârıdır biline!

25. Şu on dört harften önce geldiğinde olur, bu bilgiyi alasin!

انْبِعْ حَجَّكَ وَخَفْ عَقِيمَهُ¹¹⁹

26. 27. İkinci Lâm'ın idğâmıdır bu da on dört harfle olur remizleriyle belleyesin!

دَعِ سُوءَ ظَنِّ رُؤْ شَرِيفًا لِلْكَرَمِ¹²⁰ طِبْ ثُمَّ صِلْ رُحْمًا تَفُزْ ضَيْفَ دَا نَعَم

28. Birinciye [lâm'ın izhârı] de Kameriyye!

Diğerine [lâm'ın idğâmı] de Şemsiyye!

29. Mutlak olarak fiil kalıbında olan lâm'ları da et izhar!

(قلنا) (قلنا) (قلنا) örneklerinde olduğu gibi.

فِي الْمِثْلَيْنِ وَالْمُتَقَارِبَيْنِ وَالْمُتَحَابِّينِ

(30) إِنَّ فِي الصِّفَاتِ وَالْمَخَارِجِ اتَّفَقَى حَزَقَانَ قَالِمِثْلَانِ فِيهِمَا أَحَقُّ

(31) وَإِنْ يَكُونَا مَخْرَجًا تَقَارَبَا وَفِي الصِّفَاتِ اخْتَلَفَا يُلَقَّبَا

(32) مُتَقَارِبَيْنِ أَوْ يَكُونَا اتَّفَقَا فِي مَخْرَجِ دُونَ الصِّفَاتِ حُقِّقَا

(33) بِالْمُتَحَابِّينِ ثُمَّ إِنْ سَكَنَ أَوَّلُ كُـلِّ قَالِصَّاغِيرٍ سَمَّيْنِ

(34) أَوْ حُرِّكَ الْحَرَفَانِ فِي كُـلِّ فَعُلْنَ كُـلِّ كَبِيرٍ وَأَفْهَمْنَاهُ بِالْمُثَلِّ

30. İki harf hem sıfat hem de mahreç yönüyle ittifak halinde olursa idğam-ı misleyn olması haktır!

31. Şayet iki harf mahreç yönüyle birbirine yakın, sıfatları yönüyle farklı olursa bu durumda mütekâribeyn denilir.

32. Eğer harfler sıfatları yönüyle değil de mahreçleri açısından bir olursa bu durumda mütecâniseyn olmaktadır.

33. Bir de idğamda ilk harf sakin olursa buna idğam-ı sağir de!

34. Şayet [idğam olan ve idğam olunan] iki harf de hareketli olursa bunun için de idğam-ı kebir de! Bu anlatılanları da örneklerle kavra!

¹¹⁹ Cümlelerin anlamı "Hac vazifeni iyi yapmaya gayret et, faydasız ve neticesiz olmasından kork!" şeklindedir.

¹²⁰ Beytin anlamı "Şen ol, sonra sıra-i rahmi gözet ki kazanan olası; güvende olanı ağırla; kaçın sû-i zandan; cömertlik adına değerli kimseyi ziyaret et!" şeklindedir.

أقسام المدِّ

- (35) وَالْمَدُّ أَصْلِيٌّ وَفَرَعِيٌّ لَهُ وَسَمٌّ أَوَّلًا طَبِيعِيٌّ وَهُوَ
 (36) مَا لَا تَوَقَّفَتْ لَهُ عَلَى سَبَبٍ وَلَا يَدْوِيهِ الْحُرُوفُ يُجْتَلَبُ
 (37) بَلْ أَيْ حَرْفٍ غَيْرِ هَمْزٍ أَوْ سُكُونٍ جَاءَ بَعْدَ مَدِّ فَالطَّبِيعِيُّ يَكُونُ
 (38) وَالْآخَرُ الْفَرَعِيُّ مَوْقُوفٌ عَلَى سَبَبٍ كَهَمْزٍ أَوْ سُكُونٍ مُسْجَلًا
 (39) حُرُوفُهُ ثَلَاثَةٌ فَعِيًّا مِنْ لَفْظٍ وَآيٍ وَهِيَ فِي نُوحِيهَا
 (40) وَالْكَسْرُ قَبْلَ الْيَاءِ وَقَبْلَ الْوَاوِ ضَمٌّ شَرْطٌ وَفَتْحٌ قَبْلَ الْآلِفِ يُنْتَزَمُ
 (41) وَاللَّيْنُ مِنْهَا الْيَاءُ وَالْوَاوُ سُكُونًا إِنْ انْفَتَحَ قَبْلَ كُلِّ أُغْلَتَا

35. 36. 37.

Med aslî ve fer'î olmak üzere iki kısımdır. Öncelikle herhangi bir sebeb-i medde sahip olmayıp bizatihi harf-i med olan için isimlendirir tabiî med!

Harf-i medden sonra hemze ve sükûn dışında diğer bütün harfler gelse de olur yine tabiî med!

38. Fer'î med ise **hemze** veya **sükûn** gibi bir sebebe bağlı oluşan meddir.

39. Med harfleri üçtür bunu iyi bilisin! (واي) lafzındaki harfler ki

نوحيتها kelimesinde yerlerini almıştır.

40. Harf-i med olan bu üç harf için şarttır: Vâv'ın öncesi madmûm; Yâ'nın öncesi meksûr ve Elif'in öncesi meftûh olması lazımdır!

41. Lîn de ise Vâv ve Yâ sakin her ikisinin de makabli meftuh olmalı ve bunlar böyle bilinmeli!

أحكام المدِّ

(42) وَلَمْ يَأْتِ الْوَجُوبُ وَالْجَوَازُ وَاللُّزُومُ	(42) لِلْمَدِّ أَحْكَامٌ ثَلَاثَةٌ تَدُومُ
فِي كَلِمَةٍ وَذَا بِمُتَّصِلٍ يُعَدُّ	(43) فَوَاجِبٌ إِنْ جَاءَ هَمْزٌ بَعْدَ مَدِّ

كُلُّ بِكَلِمَةٍ وَمَهْدًا الْمُنْفَصِلِينَ	(44) وَجَائِزٌ مَدٌّ وَقَصْرٌ إِنْ فُصِّلَ
وَقَفُّوا كَتَعْلَمُونَ نَسْتَعِينُ	(45) وَمِنْ ذَلِكَ إِنْ عَرَضَ السُّكُونُ
بَدَلُ كَأَمَنُوا وَإِيمَانًا عُدَا	(46) أَوْ قُدِّمَ الْهَمْزُ عَلَى الْمَدِّ وَذَا
وَصَلَا وَوَقَفُوا بَعْدَ مَدِّ طُولًا	(47) وَلَا يَزِمُ إِنْ السُّكُونُ أَصْلًا

42. Med için üç hüküm kâim:

Vacib, câiz ve lâzım meddir dâim!

43. Vacib olan: Hemze bir kelimedede med harfinden sonra gelir

Bu durumda muttasıl kabul edilir!.

44. Med veya kasrı Caiz olansa,

Munfasıldır [harfi med ve hemzeden] her biri farklı kelimelerde olursa!

45. Yine med veya kasrı caiz olansa:

(نستعين) gibi vakf halinde sükûn arizî olursa!

46. Ya da medd-i bedeldir,

Hemze, medden önce (إيماناً) gibi mukaddem olursa!

47. Veya lâzımî meddir med harfinden sonra,

Sükûn vakfen ve de vaslen aslî [lâzımî] olursa!

أقسام المدِّ اللّازِمِ

- (48) أَقْسَامُ لَازِمٍ لَدَيْهِمْ أَرْبَعَةٌ وَتِلْكَ كَلِمَتِي وَحَرْفِي مَعْنَةٌ
- (49) كَلِمَتُهُمَا مَخْفِيَةٌ مِنْهُمَا فَهَذَا مِنْهُمَا نَقْصٌ
- (50) فَإِنْ بِكَلِمَةٍ سُكُونٌ اجْتَمَعَ مَعَ حَرْفٍ مَدٌّ فَهِيَ كَلِمَتِي وَقَفٌّ
- (51) أَوْ فِي ثَلَاثِي الْحُرُوفِ وَجَدَا وَالْمَدُّ وَسَطُهُ فَحَرْفِي بَدَا
- (52) كَلِمَتُهُمَا مِنْهُمَا إِنْ أُذْغِمَا مَخْفِيَةٌ كَمَا إِذَا لَمْ يُدْغَمَا
- (53) وَاللَّازِمُ الْحَرْفِيُّ أَوَّلَ السُّوْرِ وَجُودُهُ فِي ثَمَانٍ أَنْحَصَرَ

- (54) يَجْمَعُهَا حُرُوفُ كَمْ عَسَلَنْ نَقَصْ وَعَيْنُ دُو وَجْهَيْنِ وَالطُّوْلُ أَنْخَصْ
(55) وَمَا سِوَى الْحَرْفِ الثَّلَاثِي لَا أَلْفَ فَمَدُّهُ مَدًّا طَبِيعِيًّا أَلْفَ
(56) وَذَلِكَ أَيْضًا فِي فَوَاتِحِ الشُّوْزِ فِي لَفْظِ حَيِّ طَاهِرٍ قَدْ انْخَصَرَ
(57) وَيَجْمَعُ الْفَوَاتِحَ الْأَرْبَعُ عَشَرَ صِلُهُ سُحَيْرًا مَن قَطَعَكَ ذَا اشْتَهَرَ
(58) وَيَمَّ ذَا النَّظْمِ بِحَمْدِ اللَّهِ عَلَى تَمَامِهِ بِإِلَّا تَنْتَاهِي
(59) أَبْيَاطُهُ نَدُّ بَدَا لِذِي النَّهْيِ تَارِيحُهَا بُشْرَى لِمَنْ يُتَّقِيهَا
(60) ثُمَّ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ أَبَدًا عَلَى خِيَامِ الْأَنْبِيَاءِ أَحْمَدًا
(61) وَالْأَلِ وَالصَّحْبِ وَكُلِّ تَابِعٍ وَكُلِّ قَارِيٍّ وَكُلِّ سَامِعٍ

48. Dört çeşittir Lazımî med bütün kurraca!

Bunlar da kelime ve harf olmak üzere iki kısımca!

49. Her ikisi de (kelime ve harf) ayrılmıştır muhaffef ve müsakkal olarak dördel.

50. Şayet sükûn, med harfi ile bir kelimedede olursa bu medd-i lâzım **kelimî** olur.

51. Veya üç harften oluşan [lâm] ve [mîm] gibi ortasında harf-i med olan da medd-i lâzım **harfi** olur.

52. Kelime ve harf her ikisi de idğamla olursa **müsakkal**; idğamsız olursa **muhaffef** olur.

53. 54.

Medd-i lâzım harfi sure başlarında olup sekiz harften müteşekkildir: Bunlar

(كم عسل نقصن) kelimelerinde yer alan harflerdir.

Ayn harfinde ise [tevsut ve tûl olmak üzere] iki vecih vardır tûl vecih tercih edilmiştir.

55. 56.

Üç harften oluşanlarda Elif istisna olarak, bunlar mutlak olarak tabiî meddir.

Bunlar da sure başlarında yer alan (حي طاهر) lafzını oluşturan harflerdir.

57. Toplam sure başlarında yer alan harfler, şu ifadeyi oluşturan on dört harftir:

صِلُهُ سُخْرِيًّا مِنْ قَطْعِكَ

58. Böylece bu manzûme tamam olmuştur Allah'a (c.c.) sonsuz hamd ve senâ olsun!

59. Manzûmenin beyitleri¹²¹ (نَدُّ بَدَا) “Akıl sahipleri için güzel kokusu ortaya çıkmıştır.” Yazılış tarihi de¹²² (بَشْرَى لِمَنْ يَتَّقِنَهَا) “Ne mutlu onu iyi bellezene!”

60. 61.

Son olarak ebedî salât ve selâm, Nebilerin sonuncusu olan Ahmed'e (s.a.v) âline, ashâbına, ona tabi olanlara ve [bu manzumeyi] okuyan ve dinleyen herkese olsun!

KAYNAKÇA

- Ali Muhammed ed-Dabbâ'. *Minha zi'l-celâl fi şerhi tuhfeti'l-etfâl*. nşr. Muhammed Eşraf Abdulsaksûd. Riyad: Edvâu's-Selef,1997.
- Allâme Hasan Dimeşkiyye. *Takrîbu'l-menâl bi şerhi tuhfeti'l-etfâl*. Beyrut: Dâru'l-Beşairu'l-İslâmiyye, 2004.
- Aliyyü'l-Kârî. *el-Minehu'l-fikriyye şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye*. Beyrut: Mektebe Asriyye, 2009.
- Altıkulaç, Tayyar. “Şehâvî, Alemüddîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 311-313. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Babanzade Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahü'l-meknûn fi zeyl-i ala Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. tsh. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1972.
- Birgivi, Muhammed b. Pir Ali. *Dürr-i Yetim*. İstanbul: Mektebe-i Amire, 1280.
- Cemal b. İbrahim el-Kırş. *Şerhu tuhfeti'l-atfâl lil-mübtedîn*. Mısır: Mektebe Dâru'l-İlm, 2011.
- Cemzûrî, Süleyman b. Muhammed. *Fethu'l-ekfâl bi şerhi tuhfeti'l-etfâl*. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- Cevherî, İsmail b. Hammad. *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabîyye*. 6 Cilt. nşr. Seyyid Hasan Derbetli, Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, ts.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf. *Kitâbu't-ta'rifât*. thk. Muhammed Abdurrahman Mer'aşlı. İstanbul: Dâru'n-Nefâis, 1992.
- Çetin Abdurrahman. *Kur'ân Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2012.
- Çetin Abdurrahman. “Hâkânî Musa b. Ubeydillah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15: 165-166. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- Ganim Kaddûrî Hamed. *Ebhâs fi 'İlmi't-Tecvid*. Beyrut: Dâru Ammâr, 2002.

¹²¹ Toplam 61 beyittir.

¹²² Hicrî 1198 senesidir.

- Gülle, Sıtkı. *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmî*. İstanbul: Huzur Yayınları, 2005.
- Hasan Dimeşkiyye. *Takrîbu'l-menâl bi şerhi tuhfeti'l-atfâl*. nşr. Saduddîn Dimeşkiyye. Beyrut: Dâru'l-Beşâiru'l-İslamiyye, 2004.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17, sy. 1 (2008): 25-46.
- Husarî, Mahmud Halil. *Ahkâm-u kırâeti'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Muhammed Talha Bilal. Beyrut: Dâru Besâiru'l-İslamiyye, 2006.
- Husarî, Ravza Cemal. *el-Menhelü'l-Müfid fi Usûli'l-Kıraati ve't-Tecvid*. Beyrut: Dâru'l-Kelimüt-Tayyib, 2005.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-'Arab*. 16 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.
- İbnü'l-Cezerî. *et-Temhid fi 'ilmi't-tecvîd*. thk. Ganim Gaddûrî Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1986.
- İlyas b. Ahmet Süleyman Bermâvî. *İmtâü'l-fudalâ bi-terâcimi'l-kurrâ fi mâ ba'del-karni's-sâmin el-hicrî*. 2 Cilt. Medine: Mektebetü Dâri'z-Zamân, 2007.
- Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türâs el-Arabî, ts.
- Kılıç, Atabey. "Klasik Türk Edebiyatında Manzûm Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (2006): 65-77.
- Ma'sarâvî, Ahmed İsa. *İthâfü'l-beriyye bi-dabti metneyi't-tuhfeti ve'l-Cezeriyye*. Kahire: Mektebetü't-Taberî, 2007.
- Ma'sarâvî, Ahmed İsa. *Fethu rabbi'l-beriyye fi halli elfâzi't-tuhfeti ve'l-Cezeriyye*. Kahire: Darü İlâmi's-Selef, 2009.
- Muhammed Salim Muhaysin. *Şerhu't-tuhfe ve'l-Cezeriyye li-beyâni'l-ahkâmi't-tecvîdiyye*. Kahire: yy., 2002.
- Muhammed Rafîk, *Eyseru'l-makâl fi şerhi tuhfeti'l-atfâl*. Filistin: yy., 1436/2015.
- Muhammed Mekkî Nasr. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid fi 'ilmi't-tecvîd*. thk. Muhammed Ali ed-Dabbâğ. Mısır: Matbaa Bâbi'l-Halebî, 1349/1970.
- Öge, Ali, 18. *Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yer*. Konya: Hüner Yayınevi, 2015.
- Ömer Rıza Kehhâle. *Mu'cemu'l-müellifin terâcimü musannifi'l-kütübi'l-arabiyye*. Beyrut: Mektebetül-Müsennâ, ts.
- Rihab Muhammed Müfid Şekiki. *Hilyetü't-tilave fi tecvidi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Gâvsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2014.
- Sağman, Ali Rıza. *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi*. İstanbul: Bahar yayınları, 1958.
- Sehâvî, Ali b. Abdussamed. *el-Manzûmetü's-Sehâviyye*. byy.: Mektebe Evlâdü'ş-Şeyh, ts.
- Şihâbudin Ahmed b. Ahmed İbrahim et-Tîbî. *Manzûmetü'l-müfid fi't-tecvîd*. thk. Eymen Rüşdî Suveyd. Byy.: yy., 2001.
- Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvid İstılahları*. İstanbul: İFAV, 2009.
- Üsâme b. Heysem Atâyyâ. *Letâifü'l-ekvâl fi şerhi tuhfeti'l-atfâl*. Dimeşk: Dâru'l-Beyrûtî, 2009.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012.
- Zebidî, Ebû'l-Feyz Murtaza ez-Zebidi. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kamus*. 38 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.